

הואיל משה

פרשת חיי שרה
שנת תשפ"ב

הרב יצחק מאטצען
מח"ס הואיל משה ושא"ס

לו דברי ר' עקיבא, וחכמים אומרים זכה מוסיפין לו (והאי אמלא לשון תוספת הוא), לא זכה פוחתין לו עיי"ש, ויש לבאר דפליגי אי שכר מצוה בהאי עלמא איכא, דאי איכא שכר מצוה בהאי עלמא אז י"ל דזכה מוסיפין לו, ור' עקיבא ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, משו"ה ס"ל דזכה משלימין לו.

ובכן יבואר מאמר המדרש, דר' עקיבא היה יושב ודורש הך מימרא בקרא את מספר ימיך אמלא, דזכה משלימין לו, וכאשר שמעו הציבור דלא מפרש זכה מוסיפין לו משום דס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, והבינו דמוכיח כן מדכתיב והנה טוב מאוד זה המיתה, והיינו דרק כשמת מקבל שכר מצוותיו, או אז רצו להוכיח לו דאין הכרח לדבריו, ולכן התחילו להתנמנם לרמוז דוהנה טוב מאוד יש לפרש על השינה, כי ע"י שינה זוכה להתייגע בתורה הרבה, ולא על המיתה ולעולם שכר מצוה בהאי עלמא איכא זכה מוסיפין לו, וביקש לעוררין דלא צדקו בסברתם, ועז"א מה ראתה אסתר וכו', דזכתה למלוך על קכ"ז מדינות דוקא משום שהיתה בת בתה של שרה, ומה שלא זכתה לכך בזכות עצמה משום דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, ומינה דמה דכתיב והנה טוב מאוד קאי על המיתה ולא על השינה עכ"ד עיי"ש.

ועפי"ז י"ל עוד, עפישמ"כ בספר עיר דוד (אות ש"ט) לבאר דברי המדרש דטוב מאד זה המות, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ח), דכשעלה משה למרום אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה מה לילוד אשה בינינו, אמר להן לקבל תורה בא, אמרו לפניו וכו' מה אנוש כי תזכרנו וגו' תנה הודך על השמים וכו' עיי"ש, וכתבו המפרשים, דטענתם היתה שהתורה נתן להם מכח דינא דבר מצרא, דכיון דהשראת השכינה הוא בגבהי מרומים, ע"כ יש להם דין מצרנים וזוכים בהתורה עפ"י שורת הדין, [עיי"ן בבנ"י במאמרים לחג השבועות (מ"ב אות י"ט) עיי"ש], ואיתא במדרש שוחר טוב (מזמור ח), דהקב"ה אמר להמלאכים אין התורה מתקיימת בכס, למה, שאין ביניכם מיתה, וכתיב בתורה אדם כי ימות באהל וכו' עיי"ש, ומשום הכי שפיר קאמר טוב מאד זה המות, דלולי המיתה לא היו ישראל מקבלין את התורה עיי"ש.

אך לפי"מ דאיתא במד"ר שמות (פ' כ"ח-א), באותה שעה בקשו מלאכי השרת לפגוע במשה, עשה בו הקב"ה קלסטירין של פניו של משה דומה לאברהם, אמר להם הקב"ה אי אתם מתביישין הימנו, לא זהו שירדתם אצלו ואכלתם בתוך ביתו וכו' עיי"ש.

ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה: ואיתא במדרש רבה (פרשה ג"ח-ג), ר"ע היה יושב ודורש, והצבור מתנמנם, בקש לעוררין, אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה, אלא תבא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות ע"כ, המדרש הזה תמוה דמדוע ביקש לעוררין דייקא ע"י שדרש מאמר זה לפנייהם.

והנבס"ד, בהקדם מש"כ בספר בתי נפש לבאר דברי המדרש, דהמפ' הקשו למה נקט המדרש דאסתר זכתה למלוכה בקכ"ז מדינות בשביל זכותה של שרה, וכי בזכות עצמה לא היתה ראויה לכך, הרי אסתר היתה מדרגתה גדולה כדאיתא במסכת מגילה (דף י"ד), שהיתה משבע נביאות, אך י"ל דכיון דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, כדאיתא במסכת קידושין (דף ל"ט), ובמסכת ע"ז (דף ג), היום לעשותם ולמחר לקבל שכרם עיי"ש, ולכן אף שזכות אסתר מצד עצמה היתה רב, מ"מ בעודה בחייה לא היה שייך לקבל שכר, ולכן רק בזכותה של שרה שכבר מתה שפיר זכתה למלוך על קכ"ז מדינות.

ואיתא בבראשית רבה (פרשה ט-ה-ו), וירא אלקים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד, בתורתו של ר' מאיר מצאו כתוב, והנה טוב מאוד והנה טוב מות, ור' שמעון בן אלעזר ס"ל דוהנה טוב מאוד קאי אשינה עיי"ש, ולכאורה אין לו מובן, איך שייך לומר על המיתה שהוא טובה לאדם, ויש לבאר, דכיון שרק לאחר המיתה מקבל האדם שכר מצוותיו, ובא בשכרו וזוכה להתענג על ה' ולקבל את תגמול מצוותיו הצפון, אשר השי"ת משלם טוב לאוהביו ולשומרי מצוותיו, ולכן שפיר י"ל דמיתה היא טוב לאדם.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, אבל אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, תו לא שייך לומר דמיתה טובה לאדם כיון שעל ידה מקבל שכר מצוותיו, שהרי גם בעודו בחיים זוכה לקבל שכרו, ועכצ"ל דוהנה טוב מאוד קאי על שינה, וכי שינה טובה מאוד, אתמהא, לא כן תנינן במסכת סנהדרין (דף ע"א), יין ושינה לרשעים נאה להם ונאה לעולם, אלא מתוך שאדם ישן קימעא הוא עומד ויגע בתורה הרבה כדאיתא במדרש (שם).

ואיתא במסכת יבמות (דף ג), את מספר ימיך אמלא, אלו שני דורות (שנים שפוסקין לאדם בשעת ליתו), זכה משלימין לו לא זכה פוחתין

ובספר שו"ת מהר"ם שיק חאו"ח (ס"ו רצ"ה) כתב, דזה אי בשוגג אמרינן מצוה הבאה בעבירה או לא תליא אי דרשינן טעמא דקרא, דאיתא שם בגמרא משל למלך וכו', אף הקב"ה אמר אני ה' שונא גזל בעולה ממני ילמדו בני ויברחו עצמן מן הגזל, דהקב"ה שונא ומרחיק כל דבר עבירה שנמאס הדבר אצלו, ולכן אפילו בשוגג פסול וכדאמרינן בעלמא אדם חותה באכילת איסור, וכיון דעצם העבירה מאוס לפני הקב"ה אין לחלק בין שוגג למזיד וכמ"ש גזול דומיא דפסח ומה לי שוגג מה לי מזיד, אבל למאן דלא דריש טעמא דקרא שפיר י"ל דבשוגג ליכא פסול דמצוה הבאה בעבירה, והתוס' קאי למ"ד דרשינן טעמא דקרא עיי"ש, ולפי"ז נמצא מדאיצטריך קרא דלך למעוטי גזולה, הלא אף בלא"ה אינו יוצא משום מצוה הבאה בעבירה, אלא ע"כ דנפק"מ היכא דעבר בשוגג דלא אמרינן מצוה הבאה בעבירה, והוא משום דלא דרשינן טעמא דקרא, ולכאורה מוכח מכאן דלא דרשינן טעמא דקרא.

אך לפי מה שכתב בספר שני המאורות (פרשת אמור) לתרץ קושיית התוס', די"ל דלכן צריכין הקרא דלכם, היכא דגוי גזל אתרוג ואח"כ נתגייר, כיון דאמרינן גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, לא חשבינן ליה מה שעשה בגיותו, ומ"מ לא הוה לכם עכ"ד, לפי"ז שפיר י"ל דדרשינן טעמא דקרא.

ובספר דרושי וחיודושי ר' עקיבא איגר עה"ת כתב לבאר מש"כ רש"י עה"פ שני חיי שרה, כולן שוין לטובה עכ"ל, ויל"ד מה רצה להשמיענו בזה, ונ"ל דהמפ' הקשו למה לא חיתה שרה קע"ה שנים כמו אברהם, ותירצו דאיתא בבראשית רבה (פרשה ל-ח) שכן ארבעים ושמונה שנה היה אברהם כשהכיר את בוראו, ואנן קיי"ל במסכת יבמות (דף כ"ב) גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, וא"כ לא חי אברהם אבינו יותר משרה, כי מארבעים ושמונה שנה עד קע"ה הם קכ"ז, ולפי"ז צ"ל דשרה הכירה מיד את בוראה, דאז יוצא החשבון דהן אברהם והן שרה חיו קכ"ז שנים, וז"ש הכתוב, ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים, וקשה קושיית המפ' למה חיתה פחות שנים מאברהם אבינו, וצ"ל כנ"ל דאברהם היה בן מ"ח שנה כשהכיר את בוראו, אמנם דילמא גם שרה לא הכירה את בוראה מיד, לכן אמר שני חיי שרה ופירש"י כולן שוין לטובה, דהיינו שהכירה מיד את בוראה, וא"כ יוצא שניהם אברהם ושרה חיו קכ"ז שנים עכ"ד, וכ"כ בספר ריעות שלמה הובא בספר פנינים יקרים בפרשתן (ח"ב).

ובזה יבואר המדרש, כשראה ר"ע שהציבור היה מתנמנמן, משום דס"ל והנה טוב מאוד קאי על השינה, דאי"ל דקאי על המיתה, והטעם דמיתה הוא דבר טוב, דלולי המיתה לא היה מקבלין את התורה כמש"כ העיר דוד, דהלא בלא"ה לא יקבלו המלאכים את התורה משום שאכלו בשר בחלב, דאי"ל דגבי המלאכים לא שייך איסור בשר בחלב, דהלא ממה דכתיב לכם להוציא את הגזול מוכח דלא דרשינן טעמא דקרא, וגם אצל

ובמדרש שוחר טוב (מזמור ח) איתא, כשבא הקב"ה ליתן תורה לישראל, התחילו המלאכים מדייניו ואומרים לפניו מה אנוש כי תזכרנו, ואמרו לפניו אישורך שתתן תורה בשמים וכו', וכשעלה משה לקבל פעם שניה את הלוחות אמרו מלאכי השרת והלא אתמול עברו עליה שכתבת בה לא יהיה לך אלהים אחרים, אמר להם הקב"ה בכל שעה קטיגטין ביני ובין ישראל, והלא אתם כשירדתם אצל אברהם אכלתם בשר בחלב, שנאמר ויקח חמאה וחלב ובן הבקר, ותינוק שלהם כשהוא בא מבית רבו ואמו נותנת לו פת ובשר וגבינה, והוא אומר לה היום למדני רבי לא תבשל גדי בחלב אמו עיי"ש, הרי דהמלאכים נדחו מקבלת התורה מפני שאכלו בשר בחלב אצל אע"ה.

אך לכאורה יש להעיר, לפימש"כ הרבינו בחיי (פרשת משפטים) וז"ל, וע"ד הפשט טעם המצוה הזאת לפי שהוא מטמם את הלב שהרי החלב נעשה מן הדם והדם מזוג רע, ואחד מטעמי האסור שבו שאינו מקבל שנוי והתפעלות בגוף כשאר הדברים הנאכלים ולכן טבעו הרע נשאר בתוכו מבלי שנוי, ואעפ"י שנשתנה עכשיו מדם לחלב וקבל שנוי והתפעלות שהועתק לד"א, מכל מקום כשחוזר ומערבו עם הבשר הרי חוזר לכה הדם וטבעו הראשון כבתחלה והתערבם ביחד מטמם הלב עיי"ש, ועיין באבן עזרא (שמות כ"ג-ט"ט) שכתב וז"ל, והנה הוא מזיק על כן לא יאכל עכ"ל, וטעם זה לא שייך גבי מלאכים, ולפי"ז תקשי אמאי לא קבלו המלאכים התורה משום שאכלו בשר בחלב, הלא לגבייהו ליכא איסור בשר בחלב.

אך כ"ז א"ש אי ס"ל דרשינן טעמא דקרא, אז שפיר י"ל דאצל המלאכים דלא שייך בהם טמטום הלב והיזק הגוף, י"ל דליתא לגבייהו איסור בשר בחלב, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן טעמא דקרא, ולפי"ז איסור דבשר בחלב הוא גזירת התורה, וגם להמלאכים אסור לאכול בשר בחלב, ושפיר י"ל דלכן לא קיבלו המלאכים התורה משום שאכלו בשר בחלב.

ולכאורה יש להביא ראיה דלא דרשינן טעמא דקרא, דאיתא במסכת סוכה (דף ט) חג הסוכות תעשה לך, למעוטי גזולה, והקשו התוס' שם למה לי קרא, תיפ"ל דאין יוצאין בסוכה גזולה משום דהוא מצוה הבאה בעבירה, ותירצו המפרשים, דנחלקו האחרונים אם גם בעבירה בשוגג אמרינן מצוה הבאה בעבירה, ועיין בספר שד"י חמד כללים מערכת המ"ם (כלל ע"ז אות ח), ומדברי הר"ת בספר הישר מוכח דבעבירה בשוגג ליכא משום מצוה הבאה בעבירה עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דאיצטריך קרא באופן דהגזל בידו הוא בשגגה, דבשוגג ליכא פסול דמצוה הבאה בעבירה, ומ"מ מיפסל משום דל"ה לכם, והתוס' דלא תירצו כן משום דס"ל דאף היכא דגזל בשוגג פסול משום מצוה הבאה בעבירה, וכ"כ המהרי"ט אלגאזי הלכות בכורות (פ"ח אות ס"ה) דגם בעבירה בשוגג פסול משום מצוה הבאה בעבירה.

דהלא כתיב בפרשת יתרו (פרשה י"ט-כ) וירד ה' על הר סיני אל ראש ההר וגו', וכתיב בפרשת ברכה (פרשה ל"ב-ג) ה' מסיני בא וגו', וכדי שלא יסתכלו ויהנו מזיו השכינה, כפה עליהם את ההר כדי לכסות מראה עיניהם עכ"ד, [נועין בספר המקנה עמ"ס קידושין בהקדמה (אות ג), ונשנית בספר הפלאה עמ"ס כתובות (דף ט:)] ד"ה מקדש שכתב, דכפייית ההר כגיגית לא היתה כדי לכפותם, רק היתה לשם חופה וקידושין עיי"ש, ולפי"ז לא היתה קבלת התורה ע"י כפיה ואונס.

אך יש להעיר, דבספר קול יעקב (פרשת שמיי) כתב לפרש המדרש וידום אהרן מה הול"ל וביום השמיני ימול בשר ערלתו, הדנה חטאו של נדב ואביהוא היתה על שהציצו בשכינה, כמש"כ רשיז"ל עה"פ (שמות כ"ד-יא) ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו ויחזו את האלוקים וגו' עיי"ש, אך יש להוכיח ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה, שהרי אמרו חז"ל במדרש נחומא פרשת אמור (ס"ו י"ז), דלכן אמרה תורה מילה לשמונה, כדי שיעבור עליו שבת ויראה את פני השכינה, וז"ש המדרש במעלת אהרן דשתק כשנענשו נדב ואביהוא על שהציצו בשכינה, דהיה יכול להתרעם ולומר דמהא דכתיב וביום השמיני ימול בשר ערלתו, מטעם כדי שיראה את פני השכינה, מוכח דמותר להסתכל בשכינה, וא"כ למה נענשו, ועכ"ז שתק עכ"ד, הרי דמוכח ממצות מילה דמותר להסתכל בשכינה.

אך איתא במד"ר פרשת תצא (פרשה ו-א), ולמה התינוק נימול לשמנה ימים, שנתן הקב"ה רחמיו עליו להמתין לו עד שיהא בו כחו וכו' עיי"ש, ובספר מאיר עיני חכמים (ת"א ס"ו ס"ז) כתב, דלכאורה נימא דהמצוה יהיה מגין על התינוק, אך כיון דאמרינן שכר מצוה בהאי עלמא ליכא לא אמרינן כן עיי"ש.

ובספר בנין דוד (אות י"ב) הביא מש"כ בספר כתנת פסים שהקשה דאמאי זכתה אסתר למלוך על קכ"ז מדינות, וא"ת משום שבאתה משרה שחיתה קכ"ז שנים, א"כ תקשי דלמה לא מלכה על קע"ה מדינות כנגד שנותיו של אברהם אבינו, ותירץ משום דאברהם היה חוטא, ומה היה חטאו של אברהם אבינו שאמר במה אדע כי אירשנה, אבל בשרה פירש"י בת ק' כבת כ' לחטא שלא חטאה כלל עכ"ד.

ובספר מאיר עיני חכמים מהדו"ק דרוש ב' (אות ל) כתב, דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא י"ל דל"ה חטא במה שאמר אאע"ה במה אדע, די"ל דשאל באיזה זכות יירשו את א"י ולא שלא רצה להאמין, אך אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, שוב לא יוכל אאע"ה לומר דשאל באיזה זכות יירשו את הארץ, דהא שכר מצוה בהאי עלמא ליכא עיי"ש.

ובזה יבואר המדרש, ר"ע היה דורש והצבור מתנמנם, והבין ר"ע דלכן מתנמנמים כיון שאמר דברים מה שכבר שמעו, אך ממה דדרשינן היום הזה נהיית לעם דכל יום יהיו דברי תורה כחדשים

המלאכים איכא איסור לאכול בשר בחלב, ולכן אמר מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה, אלא תבא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות, ולכאורה אמאי לא מלכה על קע"ה מדינות כמנין שנותיו של אאע"ה, ועכצ"ל דגם שנותיו של אאע"ה אינם רק קכ"ז שנים, דהלא כשהיה בן מ"ח שנים הכיר אברהם את בוראו, וקיי"ל דגו' שנתגייר כקטן שנולד דמי, ולפי"ז יש לתרץ קושית התוס' דלכן צריכין הקרא דלכם, היכא דגזל כשהיה גוי ואח"כ נתגייר, ולפי"ז י"ל דדרשינן טעמא דקרא, והמלאכים לא עברו על איסור בשר בחלב, והטעם דהמלאכים לא קיבלו התורה משום דלא שייך בהם מיתה, ושפיר י"ל והנה טוב מאוד קאי על מיתה, ולא על שינה ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפימש"כ בספר פרדס דוד (בפרשתן) דלכן היו הציבור מתנמנם, מפני שר"ע היה דורש תמיד, ולפעמים היה אומר מה שכבר שמעו וכיון דלא היו רוצים לשמוע מה שכבר שמעו לכן היה הציבור מתנמנם, אך לפי"מ דאיתא במסכת ברכות (דף ס"ג), ועוד פתח רבי יהודה בכבוד תורה ודרש, הסכת ושמע ישראל היום הזה נהיית לעם, וכי אותו היום נתנה תורה לישראל, והלא אותו יום סוף ארבעים שנה היה, אלא ללמדך שחביבה תורה על לומדיה בכל יום ויום כיום שנתנה מהר סיני, אמר ר' תנחום בריה דר' חייא איש כפר עכו, תדע שהרי אדם קורא קריאת שמע שחרית וערבית וערב אחד אינו קורא דומה כמי שלא קרא קריאת שמע מעולם עיי"ש, ולפי"ז לא יפה עשה במה שנתנממו, דאף שכבר שמעו מה שהיה אומר, עכ"ז הרי בכל יום יהיה חביבים בעיניך כאלו התורה נתנה היום.

אך י"ל דיש ליישב קושית ר' יהודה וכי באותו יום נתנה תורה וכו', עפ"י תירוץ אחר ולא מוכח מיניה דיהיו דברי תורה חביבים כאלו נתנה היום, דאיתא במסכת שבת (דף פ"ה), ויתיצבו בתחתית ההר, א"ר אבדימי בר חמא בר חסא, מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית, ואמר להם אם אתם מקבלים את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, א"ר אחא בר יעקב מכאן מודעא רבה לאורייתא, אמר רבא אעפ"כ הדר קבלוה בימי אחשוורוש, דכתיב קימו וקבלו היהודים קיימו מה שקבלו כבר וכו' עיי"ש, והקשו התוס' והרשב"א והר"ן הלא כבר קבלו בערבות מואב באלה ובשבעה עיי"ש, ולפי"ז י"ל דלכן כתיב היום הזה נהיית לעם בסוף ארבעים שנה, לפי שעד עתה קבלו התורה באונס ויכולין לטעון אנוסים היינו, אבל היום הזה נהיית לעם שקבלו באלה ובשבעה ואין להם טענת אונס אזי נהיית לעם שמוכרחין לקיים התורה בלי אונס, ול"ק קושית ר' יהודה ולא מוכח דיהא דברי תורה חביבים בכל יום כאלו נתנה היום עכ"ד.

ובספר יציב פתגם (פרשת משפטים) עה"פ ויראו את אלקי ישראל וגו' כתב, די"ל הטעם דהקב"ה כפה עליהם ההר בעת קבלת התורה,

שבכתב, אבל ר' עקיבא ידע את מקומה לדרוש כתרי אותיות על כל קוץ תילי תילים הלכות, נמצא לר' עקיבא הוה ליה תורה שבכתב מרובה, ולדידיה קשה אחרי שרמוז הכל בתורה שבכתב והיא מרובה מבע"פ למה אמר כי על פי הדברים האלה, אלא צריך לומר דמעלת תורה שבע"פ הוא משום דתקיפו למיגמרינהו וחביבים לפני הקב"ה דברי סופרים החמורים, ושפיר אמרו לר' עקיבא מה לך אצל אגדה, כלך אצל נגעים ואהלות ההלכות החמורות עכ"ל.

ולפי"ז כתב בספר ישמח משה (בפרשת) כי דרכו של ר' עקיבא היה לדרוש בהלכות חמורות, וידוע מאמר חז"ל במסכת שבת (דף פ"ג.) ויגד משה, דברים שמושכין לכו של אדם כאגדה עיי"ש, ואיתא במסכת חגיגה (סו) לפרש מה דכתיב וכל משען מים, אלו בעלי אגדה שמושכין לכו של אדם כמים באגדה עיי"ש, ואיתא במסכת יומא (דף י"ח.) דביום הכפורים קורין לפניו (לכח גדול) באיוב ובעזרא ובדברי הימים (שהן דברים ממשכין את הלב לשומען ואין שינה חושפהו) עיי"ש, וזה פירושו של המדרש ר' עקיבא היה יושב ודורש, והציבור מתנמנמן, כי לא היו מבינים דבריו ורצו שידרוש דברי אגדה עיי"ש.

ובספר שמנה לחמו (בהקדמה) כתב, דזה אי אגדה הוה העיקר ושמעתא אגב, או שמעתא הוא העיקר ואגדתא אגב, תליא בפלוגתא ב"ש וב"ה במסכת חגיגה (דף י"ב), אי שמים נברא תחלה או ארץ נברא תחלה, דב"ש ס"ל שמים נברא תחילה, וב"ה ס"ל ארץ נברא תחילה עיי"ש, דאיתא בבראשית רבה (פרשה ס"ג.) ויתן לך האלקים מטל השמים זה תלמוד, ומשמני הארץ זו אגדה, הרי דתלמוד היינו שמעתתא נמשל לשמים ואגדה נמשל לארץ, ולפי"ז ב"ש דס"ל דשמים נברא תחלה דהם חשובים מן הארץ, ס"ל דשמעתא עיקר דנמשל לשמים, וב"ה דס"ל דהארץ נבראת תחלה והיא חשובה מן השמים, ס"ל דאגדתא עיקר עיי"ש.

ואיתא במסכת שבת (דף פ"ח.), אמר ר"ל מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למ"ל (מאי שנא דכתיב ה"א ביום גמר מעשה בראשית), מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו, [הששי משמע הששי המיוחד במקום אחר, כדאמרינן בחולין (דף צ"א.) הויך המיומנת, אף כאן ויהי ערב ויהי בקר של גמר מעשה בראשית תלוי ביום הששי והוא ששה בסיון שנתנה בו תורה] עיי"ש.

ובנחלת בנימין (מ' ל"ז אות ז') העיר בהא דאמרינן דהקב"ה התנה תנאי במעשה בראשית, דהיאך חל התנאי בשעת בריאת העולם, הרי בדיני התנאים צריך שיקדים התנאי למעשה, ואם הקדים המעשה לתנאי תנאי בטל ומעשה קיים כמבואר בב"מ (צ"ד.), ואחז"ל דבמאמר ראשון נברא העולם, ובהכרח דהתנאי היה לאחר שכבר נבראו שמים וארץ, והו"ל מעשה קודם לתנאי ובכה"ג לא מהני התנאי עכ"ק.

בענין, ולפי"ז צריכין לשמוע אף שכבר שמעו הדברים, אך ז"א דהא י"ל דהיום הזה אתי לאורי משום דבסיני הוי באונס, משא"כ בערבות מואב הוי ברצון, ולכן כתיב היום הזה נהיית לעם, ולא מוכח מכאן דצריכין לשמוע דברים שכבר שמעו משום דכל יום יהיו בעינין התורה כחדשים, ובקש לעוררן, אמר להם מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינה, אלא תבא אסתר שהיתה בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנה ותמלוך על קכ"ז מדינות, ולא מלכה על קכ"ה מדינות כשנותיו של אברהם, משום חטאו שאמר במה אדע, ומינה דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וי"ל דלכן מלין לשמונה ימים כדי שיתחזק כוחו, ומעתה י"ל דאסור להסתכל בשכינה, וי"ל דע"ז היתה כפיית ההר, ולפי"ז ליכא כאן טענת מודעא, וע"כ דהקרא הסכת ושמע ישראל אתיא ללמד דכל יום יהיו בעינין דברי תורה כחדשים ודו"ק.

ג) עוי"ל, דאיתא בסנהדרין (י"ט.) ותעל הצפרדע ותכס את ארץ מצרים, ר' עקיבא אומר צפרדע אחת היתה (הצפרדע אחת משמע) ומלאה כל ארץ מצרים, אמר לו ר' אלעזר בן עזריה, עקיבא, מה לך אצל הגדה כלך מדברותיך ולך אצל נגעים ואהלות (מנע מדברייך ופנה להלכות נגעים ואהלות שהן חמורים ובהם אתה מחורד ולא בהגדה), צפרדע אחת היתה, שרקה להם והם באו (ושמעו קולה כל הצפרדעים שבעולם והם באו) עיי"ש, וכן איתא בסנהדרין (ל"ח.) ובמסכת חגיגה (דף י"ד.), שאמרו לר' עקיבא מה לך אצל הגדה כלך אצל נגעים ואהלות עיי"ש.

וכתב בספר עיר בנימין (ס"י רנ"ז) סוף מס' סוטה לפרש, דאיתא בגיטין (ס.) אמר ר' אלעזר, תורה רוב בכתב (רוב התורה תלויה במדרש שכוחה למידרש בכלל ופרט וגזירה שוה ושאר מדות שהתורה נדרשת בהן), ומיעוט בעל פה (שאין רמז ללמוד לה בתורה אלא למשה נאמר על פה), שנאמר אכתוב לו רובי תורתך כמו זר נחשבו, ור' יוחנן אמר, רוב על פה ומיעוט בכתב, שנאמר כי על פי הדברים האלה (על שבעל פה נכרת ברית אלמא איהו הואי רובא), ואידך נמי הכתיב אכתוב לו רובי תורתך, ומשני, ההוא אתמוהי קא מתמה, אכתוב לו רובי תורתך הלא כמו זר נחשבו (וכי רובי תורתך היה לי לכתוב להם והלא באותה שכתבתי להם כמו זר נחשבו), ואידך נמי הכתיב כי על פי הדברים האלה, ומשני ההוא משום דתקיפי למיגמרינהו.

וכתב העיר בנימין וז"ל, דתקיפו למיגמרינהו, כי חביב אצל הקב"ה הלימודים החמורים, וכמו שבקש דוד המלך ע"ה שיהיה ספר תהלים חשוב העוסק בו כאלו עוסק בנגעים ואהלות, כדאיתא במדרשי חז"ל (עיין במדרש שוחר טוב עה"פ אשר לא הלך בעצת רשעים שכתב ז"ל, ולא יהיו קורין בהם כקורין בספרים אלא יהיו קורין בהם ונטלין שכר עליהם כנגעים ואהלות), והנה רשיז"ל פירש בדברי ר' אלעזר הנ"ל דס"ל התורה רובא בכתב, אף כי החוש מכחיש זה שהרי עיינו רואות כי תורה שבעל פה מרובה מן הכתב, לפי שכל הלימודים הנרמזים בכתב הוה ליה כתורה שבכתב, והקשה המהרש"א בחידושי אגדות לפי"ז מאי טעמא דמ"ד רובה בעל פה, ותירץ שם בדוחק, והנה זה נמצא וידוע לידועי חן, כי מעלת ר' עקיבא היה בזה אשר ראתה עינו מה שלא ראה עין של משה, כי משרעה היה יודע הלימוד, אך לא ידע מקומה היכן רמיזא באורייתא בתורה

מדינות, משום דהקב"ה זוכר גם זכות אמהות משום דדרשינן את, וכיון דרשינן את א"כ ילפינן תוספת שבת מדכתיב זכור את יום השבת, וקרא דיום הששי אתיא דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, וע"כ מוכח מכאן דשמים נבראו תחילה, וא"כ שמעתא הוא העיקר, וא"כ מה לכם כי תלינו עלי לשמוע דברי אגדה ודו"ק.

****

שמענו אנדי נשיא אלקים אתה בתוכנו במבחר קברינו קבר את מתך איש ממנו את קברו לא יכלה ממך מקבר מתך: ובספר נפש יונתן מביא מדרש עה"פ בקהלת (פרשה ט"א), שבת י וראה תחת השמש וגו' וגם לא לנבונים עושר וגם לא ליודעים חן וגו', לא לנבונים עושר זה אברהם שאעפ"י שאמרו לו נשיא אלקים אתה בתוכנו אפי"ה אמר תנו לי אחוזת קבר, ולא ליודעים חן זה אברהם שאמרה לו שרה גרש את האמה הזאת ואת בנה וכתוב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודת בנו ע"כ, ותמוה השייכות דהנך ב' דרשות.

והנבס"ד, עפימש"כ בספה"ק עבודת ישראל (פ' ויחא) עה"פ ותאמר שרה לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה וגו', וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו, דלכאורה צ"ב שינוי הלשון דשרה קראה את ישמעאל בן האמה כדכתיב גרש את האמה הזאת ואת בנה, משא"כ אצל אברהם כתיב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אודות בנו, וגם יש לדקדק במאמר ה' אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, דקשה דהרי לא מציינו שרע בעיני אברהם על דבר האמה, ורק על אודות בנו הרע לו, וי"ל ע"ד משאחז"ל בקידושין (ס"ה): בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא משפחה ועכו"ם קרוי בנך אלא בנה, ולכן אמרה שרה גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי לא בנך הוא דולד שפחה כמותה, אכן בעיני אברהם היה נדמה כי הוא בנו, דסבר דשרה שיחררה אותה וטבלה לשם יהדות קודם שהביאתה אליו, ולכן לדעתו היה ישמעאל מתייחס אחריו ונקרא בנו, וז"ש וירע בעיני אברהם על אודות בנו, אמנם הקב"ה שידע האמת שלא נשתחררה הגר אמר אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, פי' שלא יחרה אפך דבאמת היא עדיין אמה כיון שלא שיחררה שרה עיי"ש.

ולכאורה צ"ב דלפי"ז ששרה לא שיחררה את הגר היאך אמרה אל אברהם בא נא אל שפחתי וגו', הא כיון דהיתה שפחה הרי לא שייך בה קידושין, וא"כ היתה פילגש וכמש"כ רש"י סוף פרשתן (כ"ה-ו) ולשי' הרמב"ם בהל' אישות (פ"א-ה"ב) דכל שהיא בלא קידושין איכא בה לאו דלא תהיה קדשה, ועיין בטו"ז באבהע"ז (פ"י כ"ו סק"ב). אך כבר כתבו המפ' דכיון שלא היתה עוד ישראלית בעולם, והיה מוכרח לקחת אשה כדי לקיים מצות פו"ר, ולכן סברה שרה שמתור לו לקחת פילגש משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת, עיין בדורש לצינן (דרוש י"ג) ד"ה הנה, ובשורת תורת חסד חאו"ח (תארו"ח סי' מ"ה אות ר'), ובאור תורה פ' לך (אות מ"ט).

וכתב לתרץ, דא"ש אליבא דמ"ד דשמים נבראו תחלה ואח"כ היה בריאת הארץ, וא"כ י"ל דבמאמר ראשון נברא שמים ומיד התנה הקב"ה התנאי טרם בריאת הארץ, וא"כ לגבי הארץ שפיר חל התנאי דהו"ל תנאי קודם למעשה עיי"ש, ועפי"ז ביאר מה דאיתא במסכת שבת (ש"ט), אמר חזקיה, מאי דכתיב (תהלים פרק ע"ו-ט), משמים השמעת דין ארץ יראה ושקטה, אם יראה למה שקטה, ואם שקטה למה יראה, אלא בתחילה יראה ולבסוף שקטה, ולמה יראה, כדריש לקיש, דאמר ר"ל, מאי דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, ה"א יתירה למ"ל, מלמד שהתנה הקב"ה עם מעשה בראשית ואמר אם מקבלין ישראל את התורה אתם מתקיימין ואם לאו אחזיר אתכם לתוהו ובוהו עיי"ש, ויש לדייק דהו"ל שמים וארץ יראו ושקטו, ועפי"ז יבואר היטב, דדייקא ארץ היא אשר יראה, דהשמים לא חששה שמא תחזור לתוהו ובוהו, דהא הוי לגבי דידה מעשה קודם לתנאי דהתנאי בטל עיי"ש.

אך במד"ר בראשית (פ"ט-ד) איתא, ויהי ערב ויהי בקר יום הששי, אמר ר' יודן, זו שעה יתירה שמוסיפין מחול על הקודש ובה נגמרה מלאכת העולם, ע"כ כתיב הששי ויליף לה מה"א יתירה עיי"ש ברש"י, דמכאן ילפינן לתוספת שבת שהוא מה"ת, ולא ס"ל דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, וכ"כ בספר בנין דוד פ' וישלח (אות ה'), דר' יודן לא ס"ל דתנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית עיי"ש.

ואיתא במכילתא פרשת יתרו (פ"ו-ד), זכור את יום השבת לקדשו, זכור מלפניו ושמור מלאחריו, מכאן אמרו דמוסיפין מחול על הקודש, וכתב במרכבת המשנה, דדריש ליה מדכתיב את יתירה, לרבות דמוסיפין מחול על הקודש עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דדרשינן את או ילפינן תוספת שבת מקרא זכור את יום, וי"ל דהה' יתירה אתיא דתנאי התנה הקב"ה במעשה בראשית, משא"כ אי ס"ל דלא דרשינן את, איצטריך הה' לתוספת שבת, וי"ל דלא היתה תנאי במעשה בראשית.

ואיתא במד"ר פ' בחקותי (פ"ו-ה) וזכרתי את בריתי יעקוב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור אין לי אלא אבות אמהות מנין (שוזכר זכותם להגן על ישראל) תלמוד לומר את את את עיי"ש, וכתב בס' תולדות יצחק בן אברהם (פ' ויהי דף רפ"ז), דאי דרשינן את, אז דורשינן נמי כל שלשה אתין שכתובים אצל וזכרתי את בריתי, ושפיר י"ל שזכתה אסתר למלוך בזכותה של שרה עיי"ש.

ובכן נבוא לביאור המדרש, דכשראה ר' עקיבא שהציבור מתמנמים, והיינו משום שרצו שידרוש להם בדברי אגדה ולא בהלכות החמורות, מחמת דס"ל דהארץ נבראת תחלה והיא חשובה מן השמים, ולכן ס"ל דאגדתא עיקר, על כן ביקש לעוררן ולהוציאן מסברתן, ופתח ואמר, מה ראתה אסתר שתמלוך על קכ"ז מדינות, אלא תבוא בת בתה של שרה שחיתה קכ"ז שנים וכו', ומדחזינן דזכתה אסתר למלוך על קכ"ז

ומעתה יבואר דברי המדרש, דכיון שאמר לא לנבונים עושר זה אברהם שהוצרך לומר תנו לי אחוזת קבר, הרי שהיה צריך לבקש לקנות את המערה בכסף מלא, ומוכח דארץ ישראל לא היתה שלו, ומינה דארץ ישראל אינה מוחזקת מאבותינו, דמ"ש ונתתי אותה לכם מורשה פירושו מורישין ואינו יורשין, והא דכתיב מורשה קהלת יעקב שאני התם דאל תקרי מורשה אלא מאורסה, והיינו כמ"ד יש אם למקרא, ולפי"ז נשים חייבות כמ"ע דפו"ר, ושפיר שייך הך כללא דעשה דוחה ל"ת גם במצוות פו"ר, וממילא דבדין נתנה שרה את הגר לאברהם אעפ"י שלא שחררה, כיון דהותרה לו מדין עשה דוחה ל"ת, ולכן לא ליודעים בינה זה אברהם שאמרה לו שרה גרש את האמה הזאת ואת בנה, היינו שעדיין אמה היא והו"ל רק בנה ולא בנו ודו"ק.

****

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל: ואיתא במדרש תנחומא, ילמדנו רבינו, היה רוכב על חמור והגיע עונת תפילה, כיצד יעשה, כך שנו רבותינו, היה רוכב על החמור והגיע זמן תפילה ירד, ואם אינו יכול לירד שאין דעתו מיושבת עליו מפני המעות שהן על גבי חמורו, או שהוא מתירא מן הגוים ומן הלסטים, יהא מתפלל כשהוא רוכב וכו' עיי"ש, וצ"ב שייכות השאלה להכא.

והנבס"ד, דאיתא במסכת ברכות (דף ל), תנו רבנן, היה רוכב על החמור והגיע זמן תפילה, אם יש לו מי שיאחז את חמורו ירד למטה ויתפלל, ואם לאו ישב במקומו ויתפלל, רבי אומר, בין כך ובין כך ישב במקומו ויתפלל לפי שאין דעתו מיושבת עליו (שקשה עליו עכוב הדרך) עיי"ש.

וראיתי מהשפע חיים זצ"ל שכתב לבאר פלוגתת רבי ות"ק, עפ"י מש"כ המג"א באו"ח (סי צ"ד סק"ד) להסתפק, במי שהולך בדרך וצריך להתפלל מהלך או מיושב, ויכול להתפלל מעומד במלון אך שם יבלבלוהו בני הבית, איזה מהן עדיף, תפילה מעומד עדיף או בדרך עדיף דיוכל לכוון יותר, ומסיק שם דנראה דבדרך עדיף, דרש"י במסכת ברכות (ס) ד"ה תפלה מעומד עדיף כתב וז"ל, שיכול לכוין את לבו לפיכך היו מקדימין להתפלל מעומד בביתם שלא יצטרכו להתפלל בדרך במהלך עכ"ל, וא"כ אם כשעומד במלון יבלבלוהו, עדיף טפי להתפלל בדרך ביותר כוונה עכ"ד המג"א, ובסברא זו נחלקו רבי ות"ק, דרבי ס"ל כמסקנת המג"א דכיון שבהיותו מעומד לא יוכל לכוון כראוי עדיף להתפלל כשהוא רוכב ככוונה, ות"ק ס"ל דמ"מ תפילה מעומד עדיף עכ"ד השפע חיים זצ"ל.

אך לפי מש"כ בספר אור תורה (שם), דאי"ל שאברהם נשא את הגר משום דס"ל עשה דוחה ל"ת, דכיון דבדידה ליכא עשה דנשים אינן מצוות על פו"ר, תו ליכא למימר דעשה דוחה ל"ת כמבואר בתוס' מסכת גיטין (דף מ"א) בתוס' ד"ה לישא שפחה, אך אי ס"ל דנשים מצוות על פו"ר אז שפיר י"ל עשה דוחה לא תעשה, עכ"ד.

ואיתא במסכת יבמות (דף ס"ה), האיש מצווה על פו"ר אבל לא האשה, ר' יוחנן בן ברוקה אומר על שניהם הוא אומר ויברך אותם אלקים ויאמר להם פרו ורבו, מנא הני מילי (דנשים אינן מצווין), אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש ואין אשה דרכה לכבש, אדרבה וכבשוה תרתי משמע, אמר רב נחמן בר יצחק וכבשה כתיב עיי"ש, וכתב הנוב"י בספרו דורש לציזון (סוף דרוש י"א), דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם למסורת, דלמ"ד יש אם למסורת אז נשים פטורות משום וכבשה כתיב, משא"כ למ"ד יש אם למקרא אז נשים חייבות בפו"ר, דהא קרינן וכבשוה והקרי תרתי משמע עיי"ש, וכ"כ בספר חידושי הגרשוני (סוף וישב).

ומעתה י"ל דבזה נחלקו אברהם ושרה, דאברהם אבינו ס"ל יש אם למסורת ונשים פטורות ממצוות פו"ר, ולפי"ז אי אפשר שיקח שפחה משום דעשה דפו"ר דוחה הל"ת דלא תהיה קדשה, ולכן סבר דבודאי שחררה שרה, משא"כ שרה ס"ל יש אם למקרא ונשים חייבות במצוות פו"ר, וממילא דשפיר מותר לו ליקח שפחה מדין עשה דוחה ל"ת, ולכן לא שחררה שרה.

ואיתא במס' ב"ב (דף ק"ט), דבנות צלפחד היו מסופקין בזה אי ארץ ישראל מוחזקת מאבותינו או לא, אם מה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה, הפי' דהוא ירושה להם מאבותיהם, או מורישין ואינם יורשין ואינה מוחזקת, עיי"ש. והקשה בס' צידה לדרך דלכאורה מה ספק יש בזה, דהרי מוכרח דהפי' של מורשה הוא דירושה היא להם דהא כתיב תורה צוה לנו משה מורשה וגו', ושם ודאי לא שייך לפרש מורישין ואינם יורשין וא"כ ע"כ דפי' מורשה היינו ירושה, ותיריך דשם דרשינן אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, ולכן אין ראיה משם.

וכתב בס' בגדי אהרן פ' בראשית (דף י"ד מדפ"ס) דזה שייך רק למ"ד יש אם למקרא, ואולינן בתר הקרי ולכן י"ל אל תיקרי מורשה אלא מאורסה, אבל אי אמרינן יש אם למסורת א"כ ע"כ דפי' תיבת מורשה הוא דירושה היא להם, ושפיר מוכח דארץ ישראל מוחזקת מאבותינו, וכ"כ בספר משען המים עה"ת (פ' אמור), ולפי"ז נמצא דאי ס"ל יש אם למקרא אין לנו ראיה דארץ ישראל מוחזקת כיון דיש לפרש לשון מורישין ואינם יורשין, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת מוכרח דארץ ישראל מוחזקת דע"כ פי' מורשה הוא ירושה, כדחזינן בפסוק תורה צוה לנו משה מורשה.

והא דאמרינן דאין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, איתא במסכת זבחים (דף צ"ג), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמוהו הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ויפריש"י (פסחים דף מ"ה). בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמוהו, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבלועת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחומר החטאת שנבלע בה לפניו מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחר], ופריך ואמאי (תפסל משום האי פורתא) וניתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (ולא תאכל דפסולה), ומשני אמר רבא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, דתניא ועצם לא תשברו בו, ר"ש בן מנסיא אומר אחד עצם שיש בו מוח ואחד עצם שאין בו מוח, אמאי ניתי עשה (דאכילת מוח דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה) ולידחי את ל"ת, אלא אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, רב אשי אמר יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה ל"ת ועשה עיי"ש.

ואיתא במסכת מכות (דף כ"ג), דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה עשה כנגד איברי של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסרי) עיי"ש.

ובספר בית ישראל על תרי"ג מצות מצוה כ"א (דף ע"ד ע"ג מדפ"ס) הקשה, דלרב אשי דאמר דיקדש הוה עשה, א"כ יש יתר אחת על מנין תרי"ג, וכקושיית התוס' במסכת סוטה (דף ג.) ד"ה ר' ישמעאל, גבי מחלוקת ר"ע ור"י אם לה יטמא, וקנא את אשתו, לעולם בהם תעבודו אם הנך ג' הוה רשות או חובה עכ"ק.

ובחידושונו לפרשת לך (שנת תשס"ד) כתבנו ליישב, דהנה הראשונים נחלקו אי מצות תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דהרמב"ם בהל' תפלה (פ"א-ה"א) כתב, מ"ע מה"ת להתפלל בכל יום שנאמר ועבדתם את ה' אלקיכם, מפי השמועה למדו שעבודה זו היא תפלה שנאמר ולעבדו בכל לבבכם, אמרו חכמים אי זו היא עבודה שבלב זו תפלה, וכ"כ בספר המצות (מ"ע ה) עיי"ש, והרמב"ן בהשגות (ש) האריך טובא וחולק וס"ל דתפלה הוא רק מדרבנן עיי"ש, ולפי"ז י"ל דרב אשי ס"ל כהרמב"ן דהקרא ולעבדו בכל לבבכם אסמכתא בעלמא הוא, ומצות תפלה ל"ה בכלל התרי"ג מצות, ולכן צריך לומר דיקדש הוי עשה, דבכך יהיו נשלמין מנין התרי"ג מצות עכ"ד.

והנה י"ל דהך פלוגתא אי תפלות אבות תקנום או כנגד תמידין תקנום, תליא בפלוגתת הראשונים אי מצות תפלה הוא מה"ת או מדרבנן, דאיתא במסכת ברכות (דף כ"ז), איתמר, ר' יוסי ברבי חנינא אמר תפילות אבות תקנום, ר' יהושע בן לוי אמר תפילות כנגד תמידין תקנום, תניא כוותיה דריב"ח ותניא כוותיה דריב"ל, תניא כוותיה דריב"ח, אברהם תקן תפילת שחרית,

והפמ"ג (ש) העיר ע"ד רש"י שכתב דעיקר הטעם דתפילה מעומד משום כוונה, הלא בלא"ה י"ל דבעינן מעומד דומיא דקרבנות, דקיי"ל שיושב פסול לעבודה, ומתוך זה העיר ע"ד המג"א הנ"ל, דלפי"ז אף כשאין מכוון כראוי בעמידה מ"מ עדיף טפי מעומד ממיושב או מהלך עיי"ש,

אך י"ל דדברי הפמ"ג הנ"ל תליא בזה, דאיתא במסכת ברכות (דף כ"ז), איתמר, ר' יוסי ברבי חנינא אמר תפילות אבות תקנום, ר' יהושע בן לוי אמר תפילות כנגד תמידין תקנום עיי"ש, ומעתה אי ס"ל דכנגד תמידין תקנום, אז שפיר י"ל דבעינן מעומד כקרבנות, משא"כ אי ס"ל אבות תקנום, א"כ אז אין עדיפות להתפלל מעומד ממיושב לפי טעם הפמ"ג הנ"ל.

ואיתא במסכת בבא בתרא (דף ט"ז), וה' ברך את אברהם בכל, מאי בכל, שעשה ישמעאל תשובה בחייו עיי"ש.

אך לכאורה יש להעיר לפי"מ דאיתא בתוספתא סוטה (פ"ו) עה"פ ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק, תניא, ר' שמעון בן יוחאי אומר, דרש ר' עקיבא אין צחוק האמור כאן אלא עבודה זרה, וכן הוא אומר ויקומו לצחק עיי"ש, וכבר האריכו המפ' אי מהני תשובה על חטא דע"ז, עיין בספר כפות תמרים עמ"ס יומא (דף פ"ג) שהביא מספר תאוה לעינים דפליגי בכך אמוראי, דא"ר לוי גדולה תשובה שמגעת עד כסא הכבוד שנאמר שובה ישראל עד ה' אלקיך, ור' יוחנן אמר עד ולא עד בכלל עיי"ש, דפליגי בהא אי תשובה מהני לג' עבירות החמורות, דמאן דס"ל עד ועד בכלל ס"ל דתשובה מהני על כל החטאים ופשעים ואפילו פגם באמונת ה' מהני תשובה, ואידך ס"ל דרק עד לחטאים הללו מועיל תשובה ולא עד בכלל עיי"ש.

ובספר פרדס יוסף (פ' שמיני) עה"פ בני אהרן הנותרים, הביא מה ששמע מפ"ק של הגה"ק מאוסטראווצא זצ"ל, בטעם הדבר דלא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה, עפמש"כ קמאי דהא דמהני תשובה הוא מטעם עשה דוחה ל"ת, וכדאיתא במסכת יומא (דף פ"ג) גדולה תשובה שדוחה ל"ת שבתורה עיי"ש, וכיון דקיי"ל אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש לכן גבי חטא דעבודה זרה שכביכול הרים יד כלפי מעלה בקדוש ונורא שמו יתברך, הו"ל כל"ת שבמקדש, ושוב אין עשה דוחה ל"ת שבמקדש, ולכן לא מהני תשובה על חטא דעבודה זרה.

ועד"ז ביאר מאמר הכתוב בתהלים (ק"ה-ח) סמוכים לעד לעולם וגו' פדות שלח לעמו וגו' קדוש ונורא שמו, היינו סמוכים לעד לעולם מה שאנו דורשין סמוכין דכלאים בציצית דאמרינן עשה דוחה ל"ת עיין במסכת יבמות (דף ט.), ולכן פדות שלח לעמו היינו שמועיל תשובה, אבל קדוש ונורא שמו היינו אם פגם בשם השם וחטא בע"ז לא מהני תשובה דהו"ל בחינת קדוש דהוא כל"ת שבמקדש עיי"ש.

ובקונטרס אחרון לספר המקנה (סי' ל"ה ס"ה וס"ו) הקשה על דברי התוס' הנ"ל, דאליעזר היה שליח לקדש את רבקה, הלא המחבר באבהע"ז (סי' ל"ה ס"ו) פסק דהכל כשרין לשליחות קידושין חוץ מחרש שוטה וקטן והעבד, לפי שאינו בתורת קידושין, ולפי"ז איך היה אליעזר עבד אברהם שליח לקדש את רבקה, ומתוך דשיחררו על תנאי דאם יזמין לו הקב"ה אשה לקדש יהא משוחרר עכ"ד, והקשו המפ"י, דהרי איתא במסכת ברכות (דף מ"ז): המשחרר עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו עיי"ש, וא"כ איך שיחרר את אליעזר הלא עבר על עשה דלעולם בהם תעבודו עכ"ק.

אך י"ל, דהנה הקצות החושן (סי' רמ"ט סק"ב) הביא פלוגתת בבלי וירושלמי, דבמסכת גיטין (דף מ:). מבואר דעבד שנשתחרר שוב אינו חוזר ומשתעבד, וכתבו התוס' בטעמא דמילתא, משום דקיי"ל קדושת הגוף לא פקעה בכדי, וכיון דחל עליו קדושת ישראל רגע אחד כשנשתחרר, תו לא פקע לעולם, אבל הירושלמי במסכת גיטין (סוף פ"ד) ס"ל דעבד שנשתחרר חוזר ומשתעבד, משום דס"ל כאביי במסכת נדרים (דף כ"ט). דקדושת הגוף פקעה בכדי עכ"ד הקצות עיי"ש.

ולפי"ז לשיטת הירושלמי דעבד שנשתחרר חוזר ומשתעבד, י"ל דאברהם שחרר את אליעזר בתנאי שאם יזמין לו הקב"ה אשה לקדש, יהיה משוחרר רק על אותו הזמן שצריך לקדש את האשה ליצחק, ותיכף אחר גמר הקידושין הוא חוזר ומשתעבד להיות עבד, ובכה"ג י"ל דלא עבר על העשה דלעולם בהם תעבודו, ושפיר היה יכול אליעזר להיות שליח לקדש את רבקה.

ואיתא במסכת זבחים (דף צ"ז), ת"ר כל אשר יגע, יכול אפילו שלא בלע ת"ל בבשרה עד שיבלע בבשרה, יקדש להיות כמותה הא כיצד אם פסולה היא תפסל ואם כשרה היא תאכל כחמור שבה [ופירש"י (פסחים דף מ"ה). בשר חולין או שלמים שזמן אכילתו מרובה מחטאת ונגע בחטאת, יקדש להיות כמותה, שאם פסולה היתה החטאת כגון פיגול או פסול אחר, תיפסל אף זו שבלעה ממנה, ואם כשרה היא, החטאת מהניא לבלועת הימנה לאסור באכילה אלא כחמור שבה כחמור החטאת שנבלע בה לפנים מן הקלעים ולזכרי כהונה וליום ולילה אחד], ופריך ואמאי (תיפסל משום האי פורתא) ונתי עשה (דואכלו אותם דכשירה) ולידחי את ל"ת (דלא תאכל דפסולה), ומשני, יקדש עשה הוא ואין עשה דוחה ל"ת ועשה עיי"ש.

ובספר עין פנים לתורה (אות מ"ט) כתב, דלכאורה קשה מאי פריך הש"ס דנימא עשה דוחה ל"ת, הא לא הוי בעידנא, דקדושת הקודש הכשר נסתלק מיד בגרון וכסברת התוס' במסכת מנחות (דף ס"ט). ד"ה דבלע, ואילו איסור הקודש הפסול ישנו גם במעיים, ולפי"ז י"ל דלכך לא אמרינן עשה דוחה ל"ת, אך בחידושי במק"א כתבת, דסברת התוס' מנחות הנ"ל דאע"ג דבליעה אינה עושה עיכול ואכתי חשיב אוכל עכ"ז בתרומה הקדושה מתחללת ומסתלקת ע"י הבליעה, דבר זה תלוי בפלוגתת דאמוראי במסכת נדרים (דף כ"ט). אי קדושת הגוף פקעה בכדי או לא עיי"ש, ולפי"ז אי ס"ל דקדושת הגוף לא פקעה בכדי, וא"כ

שנאמר וישכם אברהם בבקר אל המקום אשר עמד שם, ואין עמידה אלא תפילה שנאמר ויעמוד פנחס ויפלל, יצחק תקן תפילת מנחה, שנאמר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, ואין שיחה אלא תפילה שנאמר תפלה לעני כי יעטוף ולפני ה' ישפוך שיחו, יעקב תקן תפילת ערבית, שנאמר ויפגע במקום וילן שם, ואין פגיעה אלא תפילה וכו', ותניא כוותיה דריב"ל, מפני מה אמרו תפילת השחר עד חצות, שהרי תמיד של שחר קרב והולך עד חצות וכו', ומפני מה אמרו תפילת המנחה עד הערב, שהרי תמיד של בין הערבים קרב והולך עד הערב וכו', ומפני מה אמרו תפילת הערב אין לה קבע, שהרי אברים ופדרים שלא נתעכלו מבערב קרבים והולכים כל הלילה וכו' עיי"ש, הרי דמאן דס"ל דאבות תקנום יליף לה מקראי, ולפי"ז דס"ל דתפילה הוא מה"ת, ומאן דס"ל כנגד תמידין תקנום, ולא יליף לה מקראי ס"ל דתפילה הוי מדרבנן, ולכן לא הביא שום ראייה מקרא.

ומעתה מבואר שייכות שאלת המדרש לכאן, דכיון דכתוב וה' ברך את אברהם בכל, היינו שישמעאל עשה תשובה, וע"כ דמהני תשובה על חטא דע"ז, וע"כ דס"ל עשה דוחה ל"ת שבמקדש, והטעם דלא אמרינן עשה דוחה ל"ת גבי קדשים פסולים משום דיקדש הוא עשה, ומעתה ע"כ דס"ל תפילה דרבנן, ותפילה כנגד תמידין תקנום, ומעתה עדיף להתפלל כשהוא עומד, ולפי"ז נתעורר לשאול היה רוכב על החמור כיצד יעשה.

וע"ז השיב דאם אין דעתו מיושבת עליו יהא מתפלל כשהוא רוכב, די"ל לאידך גיסא, עפימש"כ בספר מאמר מורכי (פרשת וירא), דזה אי בעינן שהתפלה יהא ככוונה שלימה תליא בזה, דאי ס"ל כנגד תמידין תקנום, א"כ י"ל כי היכא דמחשבה פוסלת בקדשים שלא ירצה לפני ה', ה"נ בתפילה בעי כוונה שלימה, משא"כ אי ס"ל אבות תקנום, אז לא בעינן שיהא ככוונה שלימה עיי"ש, ולפי"ז כיון דמוכח מכאן דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ עדיף להתפלל במיושב באופן שמכוון יותר ממעומד, ולכן אם אין דעתו מיושבת עליו ואינו יכול לכוון כראוי יהא מתפלל כשהוא רוכב ודו"ק.

ב) עוי"ל, דאיתא במסכת כתובות (דף ע"ז), מנין לברכת חתנים בעשרה שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה עיי"ש, ובתוס' (ד"ה שנאמר) כתבו, דבמסכת כלה מיייתי לה מקרא דויברכו את רבקה, והתם ברכת אירוסין והכא ברכת נישואין, ויש ללמוד משם, שיש לברך ברכת אירוסין לאשה המתקדשת על ידי שליח, שהרי אליעזר שליח היה עיי"ש, מבואר מזה דאליעזר היה שליח לקדש את רבקה, וכן איתא במדרש לקח טוב עה"פ ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה, אלו נתן לשם הקידושין כי הראשונים היו לשם מתנה עיי"ש, וכ"כ החזקוני דתחילה נתן סבלונות ואחר כך קדשה עיי"ש.

וע"ז השיב דאם אין דעתו מיושבת עליו יהא מתפלל כשהוא רוכב, די"ל לאידך גיסא עפ"מש"כ בס' מאמר מרדכי (פ' וירא) דזה אי בעינן שהתפלה יהא בכוונה שלימה תליא בזה, דאי ס"ל כנגד תמידין תקנום, א"כ י"ל כי היכא דמחשבה פוסלת בקדשים שלא ירצה לפני ה', ה"נ בתפילה בעי כוונה שלימה, משא"כ אי ס"ל אבות תקנום, לא בעינן שיהא בכוונה שלימה עיי"ש, ולפי"ז כיון דמוכח מכאן דתפלות כנגד תמידין תקנום, א"כ עדיף להתפלל במיושב באופן שמכוון יותר ממעומד, ולכן אם אין דעתו מיושבת עליו ואינו יכול לכוון כראוי יהא מתפלל כשהוא רוכב ודו"ק.

****

ואברהם זקן בא בימים וה' ברח את אברהם בכל: ואיתא במדרש [הובא בספר נחלת יעקב (פ' לך את יצ"ב), ובישמח משה (בפרשתן)] בכל זה אליעזר, הנאמר בו המושל בכל אשר לו, מכאן אמרו חכמים (ברכות דף ל"א.) אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכריהו ע"כ, והוא פלאי.

והנבס"ד, עפ"מש"כ השפע חיים זצ"ל בישראל סבא (גליין א) להעיר, דאיתא במסכת תענית (דף י"ג), אל תרגזו בדרך, אמר ר' אלעזר, אמר להם יוסף לאחיו, אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו (ופרש"י תתעו) עליכם הדרך, ולפי"ז דבדרך אסורין ללמוד, א"כ צ"ב דאמאי דייקא בלכתו לדרך יאמר לו דבר הלכה, הא בלכתו בדרך לא יעסוק בתורה, ועד שיבוא לביתו ישכחהו, אך התוס' (ספ"ד) אל תרגזו כתבו וז"ל, ויש מדרש (בראשית רבה פרשה צ"ד-ב) אל תפסיקו מדבר הלכה עכ"ל, ולפי"ז לדברי המדרש דבדרך מותרין ללמוד א"ש הך דלא יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכריהו, עיי"ש מש"כ בזה.

והנבס"ד די"ל דפלוגתת המדרש וש"ס דילן אי בדרך מותרין ללמוד או לא תליא בהא, דאיתא במד"ר (ויקרא ד-ו), א"ר אלעזר גוי אחד שאל את ר' יהושע בן קרחה כתוב בתורתכם אחרי רבים להטות אנו מרובים מכם מפני מה אין אתם משוין עמנו בע"ז עיי"ש, וכתבו המפ' לתרץ, משום דאיתא במסכת כתובות (דף ט"ג), דכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ולא אזלינן בתר רוב, וכל זמן שישראל יושבים וקבועים במקומם, הו"ל דין קבוע דקיי"ל כל קבוע כמחצה על מחצה דמי, ולא צריכין לחוש לטענת המינים דהם רובא דעלמא, עיין בספר ישמח משה (ר"פ שמות), אך כ"ז א"ש בעת שישראל יושבים וקבועים במקומם, אבל בשעת שישראל נידי ממקום קביעותם אז יש מקום שיתעורר טענתם דניזול בתר רובא עכ"ק.

ובספר ייטב לב (פרשת שמות) כתב ליישב, דכיון שבני ישראל והעכו"ם אינן בסוג אחד, דאין מזל לישראל, משא"כ העכו"ם יושבים תחת המזלות, ולכן אין בני ישראל בטלין ברוב עכו"ם עכ"ד, וכ"כ בהגדה של פסח חלוקא דרבנן (כתנת פסים) פייסקא נשמת כל חי עיי"ש.

אין קדושת הקודש הכשר מסתלק בגרון רק ישנו גם במעיים, וא"כ הוי שפיר בעידנא ושפיר פריך הש"ס נימא עשה דוחה ל"ת, משא"כ אי ס"ל דקדושת הגוף פקעה בכדי, לא קשה נימא עשה דוחה ל"ת, והטעם דכאן ל"א עשה דוחה ל"ת משום דלא הוי בעידנא עכ"ד.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל קדושת הגוף לא פקעה בכדי, וא"כ אין קדושת הקודש הכשר מסתלק בגרון רק ישנו גם במעיים, וא"כ הוי שפיר בעידנא ושפיר פריך הש"ס נימא עשה דוחה ל"ת, ועבצ"ל דיקדש הוי עשה ואין עשה דוחה לתו"ע, משא"כ אי ס"ל קדושת הגוף פקעה בכדי, לא קשה נימא עשה דוחה ל"ת כיון דלא הוי בעידנא, ולפי"ז לא צריכין לומר דיקדש עשה הוא.

והבאנו לעיל, דאי ס"ל יקדש עשה הוא, ולכאורה הא הוה יותר מתרי"ג מצוות, ועכצ"ל דתפילה הוא מדרבנן, משא"כ אי ס"ל יקדש לא הוי עשה א"כ הוי בציר מתרי"ג מצוות, ועכצ"ל דתפילה הוא מה"ת,

ובהואיל משה שנת תשע"ו (אות קפ"ו) הבאנו מש"כ בספר שפע חיים ירח האייתנים (ח"א דף ס"ג), דלכאורה יש לעיין אי אמרינן דאבות תקנום, וכי מחמת כן נתחייבו בניהם אחריהם בחיוב גמור, והרי מצינו דקיים אאע"ה כל התורה עד שלא ניתנה ואפי"ה חזר הקב"ה ונתן התורה לישראל בסניני, ומשמע דבשביל קבלת אאע"ה עדיין לא חל החיוב על זרעו אחריו, וי"ל דלא שייך חיובא מחמת שקיימו האבות, ולפי"ז י"ל דלא הוי חיוב תפלה מה"ת, אלא דחכמים הם שחייבו להתפלל אותן התפלות שיסודו האבות, אבל למ"ד תפלות כנגד תמידין תקנום, י"ל דס"ל דילפינן מקרא ולעבדו בכל לבבכם, כדאיתא בספרי דברים (פרשת עקב פייסקא מ"א) ולעבדו בכל לבבכם זו תפלה, או אינו אלא עבודה ממש וכו' וכן בדוד הוא אומר תכון תפלותי קטורת לפניך וכו' עיי"ש, וכ"ה בריש תענית (דף ב) ולעבדו בכל לבבכם איזהו עבודה שבלב זו תפלה עיי"ש, ונראה דמקרא איתנן לה דתפלה במקום קרבן, ומשו"ה כנגד תמידין תקנום ותפלה הוה מה"ת, ולפי"ז י"ל דהא קמיפלגי, דמ"ד תפלות אבות תקנום ס"ל דחיוב תפלה רק מדרבנן, משא"כ למ"ד דכנגד תמידין תקנום ס"ל דחיוב תפלה מה"ת עכ"ד.

ומעתה יבואר שייכות שאלת המדרש, דכיון דאמר הכתוב ואברהם זקן בא בימים וגו', ויאמר לעבדו וגו' ולקחת אשה לבני ליצחק, ונתעורר התמיה איך שלח אברהם את אליעזר לקדש אשה ליצחק, הלא אין העבר כשר לגיטיין ולקידושין, ועכצ"ל דשחרר אותו לזמן הנצרך לקדש את רבקה ואח"כ הוא חוזר ומשתעבד להיות עבד, ומינה דס"ל קדושת הגוף פקעה בכדי, ומעתה לא קשה נימא עשה דוחה ל"ת, וי"ל דיקדש לא הוה עשה, ותפילה הוא מה"ת, ותפילה כנגד תמידין תקנום, ומעתה עדיף להתפלל כשהוא עומד, ולפי"ז נתעורר לשאול היה רוכב על החמור כיצד יעשה.

ובהואיל משה פרשת במדבר (אות י"ב) כתבנו לתרץ קושית המין, לפימש"כ בספר דגל מחנה אפרים (פרשת ברכה) עה"פ בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח יחדיו אפסי ארץ והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה וז"ל, יש לפרש בזה בדרך רמז על דרך (קהלת ח-א) חכמת אדם תאיר פניו, היינו אדם שהוא דבוק לחכמה שהוא תורה כאמור הכל בחכמה עשית, בזה מושך על עצמו הארה וכבוד והדר תעטרהו, והוא שמרמז הפסוק בכור היינו ראשית שהוא חכמה, שורו היינו הסתכלות ומחמת שהסתכלות שלו היא בחכמה ותורה הדר לו מזה נמשך לו הוד והדר כנ"ל חכמת אדם תאיר פניו, וקרני ראם קרניו היינו קרני הודו היא מן ראם לשון ראייה מן ראותו והסתכלותו בתורה הקדושה זוכה לקרני הוד וכו' עיי"ש, וכן איתא בפרקי דר"א (פ"ב) ר' אליעזר היה דורש והיו פניו מאירים כפני חמה וקרנותיו יוצאות כקרנותיו של משה עיי"ש, ולפי"ז הרי בני ישראל מובדלים וניכרים מהעמים בעת עוסקם בתורה, והו"ל בגדר דבר הניכר דקיי"ל דאינו בטל ברוב, [ועיי"ן בטו"ז חאו"ח (ס"י תרל"ב סק"ג) ובתו"ט כלאים (פ"ב מ"א) אי זה דינא דאורייתא או דרבנן עיי"ש], ולפי"ז אי ס"ל דדבר הניכר אינו בטל ברוב מדאורייתא, נפלה טענת המינים בבירא עיי"ש.

ובפרשת בראשית (פרשה ב"ו) עה"פ וייצר ה' אלקים את האדם עפר מן האדמה וגו' כתב רש"י, צבר עפרו מכל האדמה מארבע רוחות העולם, שבכל מקום שימות שם תהא קולטתו לקבורה, דבר אחר נטל עפרו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי, הלואי תהיה לו כפרה ויוכל לעמוד עכ"ל.

ובספר אדרת אליהו (פרשת וילך) כתב לפרש מה דכתיב בישעיה (מ"ה-י"ב) אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי וגו', רצ"ל דבריאת האדם היתה ע"ד בריאת העולם, דכמו דבריאת העולם התחילה מאמצעיתו והיינו ממקום המקדש, כדאיתא במסכת יומא (דף נ"ד:) דלכן נקרא אבן שתייה שממנו הושתת העולם, ומציון נכלל יופי של עולם, וכענין זה היה גם יצירת האדם שלקח הקב"ה עפר ממקום המזבח וברא את האדם עיי"ש, ולפי"ז להמ"ד במסכת יומא (ס"ט) דס"ל דעולם מן הצדדין נברא, א"כ גם בריאת האדם היתה כענין זה שצבר הקב"ה עפר מארבע רוחות השמים וברא את האדם, ולפי"ז הנך ב' פירושים אם האדם נברא ממקום המזבח או מעפר של ארבע רוחות השמים, פליגי בפלוגתא הנ"ל אי העולם נברא מאמצעיתו או מן הצדדין.

ובספר שמנה לחמו דרוש לשבת (פ"ב דף כ"ח מדפ"ס הגרמ"ח), הביא מש"כ הרמב"ן בפרשת בראשית (פרשה י"א) דלכן נקרא הקב"ה שד-י, משום שהוא משדד את המזלות שלא יהיה להם שליטה על ישראל, דאין מזל לישראל עיי"ש, וכתב עוד שם, דלמ"ד דשם שד-י מורה שמשדד המזלות, א"כ לא ס"ל כהמ"ד במסכת חגיגה (דף י"ב), דשם שד-י הוא על שאמר לעולמו די, שהיה העולם מותח והולך עד שאמר די, א"כ י"ל דס"ל עולם מן הצדדין נבראו, אבל למ"ד דשם שד-י הוא על שם שאמר לעולמו די, א"כ עכצ"ל דס"ל דהעולם מאמצעיתו נברא והיה מותח והולך, דאי מצדדים נברא, א"כ לא היה אפשר למתוח כמובן עיי"ש.

ובזה יבוא על נכון, דאמר הכתוב וה' ברך את אברהם בכל, בכל זה אליעזר, ומעתה דרשינן בכל לאליעזר ולא דרשינן דבת היה לו לאברהם, א"כ עכצ"ל דאברהם קיים מצות פו"ר בב' זכרים היינו יצחק וישמעאל, ולפי"ז נמצא דכיון שלא היו שניהם משרה, שמע מינה דנשים פטורות ממצוות פו"ר, והטעם

ובזה יבוא על נכון, דאמר הכתוב וה' ברך את אברהם בכל, בכל זה אליעזר, ומעתה דרשינן בכל לאליעזר ולא דרשינן דבת היה לו לאברהם, א"כ עכצ"ל דאברהם קיים מצות פו"ר בב' זכרים היינו יצחק וישמעאל, ולפי"ז נמצא דכיון שלא היו שניהם משרה, שמע מינה דנשים פטורות ממצוות פו"ר, והטעם

ובזה יבוא על נכון, דאמר הכתוב וה' ברך את אברהם בכל, בכל זה אליעזר, ומעתה דרשינן בכל לאליעזר ולא דרשינן דבת היה לו לאברהם, א"כ עכצ"ל דאברהם קיים מצות פו"ר בב' זכרים היינו יצחק וישמעאל, ולפי"ז נמצא דכיון שלא היו שניהם משרה, שמע מינה דנשים פטורות ממצוות פו"ר, והטעם

ובזה יבוא על נכון, דאמר הכתוב וה' ברך את אברהם בכל, בכל זה אליעזר, ומעתה דרשינן בכל לאליעזר ולא דרשינן דבת היה לו לאברהם, א"כ עכצ"ל דאברהם קיים מצות פו"ר בב' זכרים היינו יצחק וישמעאל, ולפי"ז נמצא דכיון שלא היו שניהם משרה, שמע מינה דנשים פטורות ממצוות פו"ר, והטעם

ובזה יבוא על נכון, דאמר הכתוב וה' ברך את אברהם בכל, בכל זה אליעזר, ומעתה דרשינן בכל לאליעזר ולא דרשינן דבת היה לו לאברהם, א"כ עכצ"ל דאברהם קיים מצות פו"ר בב' זכרים היינו יצחק וישמעאל, ולפי"ז נמצא דכיון שלא היו שניהם משרה, שמע מינה דנשים פטורות ממצוות פו"ר, והטעם

כב"ג הרי לא שייך בהם עירוב, דדין עירוב חידוש הוא שחידשה לישראל, וכיון שהלכו יותר מג' פרסאות לא עברו על הלאו דיום ולילה לא ישבותו עכ"ד.

וכבר כתב כן החת"ס במסכת יומא (שם), וכתב ליישב בזה מה דאיתא שם קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין וכו' וברשב"א בתשובה (ס"ט צ"ד) גרס עירובי תחומין, אך צ"ע מאי שנא עירובי תחומין, היה לו לומר קיים תחומין, וכי לא סגי שלא ניח עירוב, בשלמא עירובי תבשילין דלא סגי דלא יבשל ויאפה מיו"ט לשבת ע"י עירובי תבשילין, אבל עירובי תחומין קשה, וכתב ליישב דלכן הניח עירוב תחומין בכל ערב שבת כנ"ל עיי"ש, אך כ"ז הוא רק אי ס"ל דתחומין הוא מה"ת אז שפיר היה להם העצה דיעברו על איסור תחומין ויצאו ממ"ג, אך אי ס"ל דאיסור תחומין הוה רק מדרבנן ליכא העצה הזו.

היוצא לנו מזה, דאי ס"ל תחומין דאורייתא, אז יש לומר דהיה להם דין ב"ג, ולא קשה היאך שמרו את השבת דהיה להם העצה דיעברו על איסור תחומין ויצאו ממנ"פ, משא"כ אי ס"ל תחומין מדרבנן, אז עכצ"ל דהיה להם דין ישראל.

ואיתא במסכת עירובין (דף י"ז), תני ר' חייא, לוקין על עירובי תחומין דבר תורה (דכתיב אל יצא איש ממקומו), ופריך, וכי לוקין על לאו שניתן לאזהרת מיתת בית דין (דס"ד אל יוציא הוא ונפקא ליה הוצאה מרשות לרשות מיניה וההיא אב מלאכה וממיתין עליה), ומשני, אמר רב אשי מי כתיב אל יוציא אל יצא כתיב (ואין כאן לשון הוצאת משו), וכתבו התוס' (שם) ד"ה לאו שניתן, דאף לר"ע דיליף לתחומיו מומדותם מחוץ לעיר, הרי מבואר לקמן (דף נ"א) דבעינן נמי הך דאל יצא, והביאו עוד דבמסכת הוריות (דף ד.) יש ספרים דגרסי בהדיא והא הוצאה כתיב אל יצא איש ממקומו עיי"ש.

וכתבו המפ' דלמ"ד דס"ל יש אם למקרא הכתוב בא לאסור תחומין, דהרי לפי הקרי אל יצא קאי על האדם שהוא עצמו לא יצא חוץ לתחומו, ולפי"ז ס"ל דתחומין דאורייתא, משא"כ למ"ד דס"ל יש אם למסורת, י"ל אל יוציא ולאסור הוצאה, דנזהרו שלא להוציא את הכלים ללקוט המן וכמש"כ התוס' שם, ולפי"ז י"ל תחומין מדרבנן עכ"ד.

וכתבו המפרשים דלכן נאמר אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים, ולא אמר אשר בראתיך, דאיתא במדרש תנחומא (פרשת תזריע אות ט), לא יגורך רע, אמר ר' אלעזר בן פדת בשם ר' יוחנן, אין שמו של הקב"ה נזכר על הרעה אלא על הטובה, תדע לך שהוא כן, שבשעה שברא הקב"ה את האור ואת החשך וקרא להן שמות, הזכיר שמו על האור ולא הזכיר שמו על החושך, שנאמר ויקרא אלקים לאור יום ולחשך קרא לילה, הרי הזכיר שמו על האור, אבל כשבא לחשך, אינו אומר קרא אלקים לחשך לילה אלא קרא לילה עיי"ש, וכן איתא בבראשית רבה (פרשה ג-ו), א"ר אלעזר, לעולם אין הקב"ה מיחד שמו על הרעה אלא על

דפטורות כיון דמצוות פו"ר הו"ל בגדר תשלומין על מעילה בהקדש, שהרי אדם נברא מעפר מקום המזבח וכו"ל, ולפי"ז עולם מאמצעיתו נברא, ושם שד-י הוא על שם שאמר לעולמו די, ולפי"ז ס"ל יש מזל לישראל, וע"כ הטעם דבנ"י אינן בטילין ברוב עכו"ם, כיון דע"י לימוד התורה פניהם מאירות והו"ל דבר הניכר, וקיי"ל דדבר הניכר מדאורייתא לא בטל, ולפי"ז גם בעת שהולכין בדרך צריכין ללמוד בתורה, כדי שלא יתבטלו ח"ו ברוב בעת דניידי ממקומם, ולכן מסיק המדרש, מכאן אמרו חכמים אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכריהו ודו"ק.

****

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל: ואיתא במדרש הובא בנחלת יעקב פרשת לך לך (אות י"ב), ובישמח משה (בפרשתן), מכאן אמרו חכמים (ברכות דף ל"א) אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכריהו ע"כ, והוא פלאי.

והנבס"ד, בהקדם לבאר מה דאיתא במדרש, הה"ד אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים ע"כ, וצ"ב, והנבס"ד, דאיתא במסכת בבא בתרא (דף קמ"א) וה' ברך את אברהם בכל, ר"מ אומר שלא היה לו בת, ר' יהודה אומר שהיתה לו בת ובכל שמה עיי"ש, והקשו התוס' (ד"ה בת) וא"ת ולמה לא השיאה ליצחק למ"ד בסנהדרין (דף נ"ח) דב"ג מותר באחותו עכ"ק, ובספר בתי נפש (בפרשתן) כתב ליישב, דלפי"מ שכתבו המפ' דמימות אברהם יצאו מבן נח, א"כ לא קשה קושית התוס' למה לא השיאה ליצחק, דלישראל וודאי אסור באחותו עכ"ד.

ולכאורה יש להוכיח דקודם מתן תורה יצאו האבות מכלל ב"ג, דנדוע קושית המפ' אהא דאיתא במסכת יומא (דף כ"ח), קיים אברהם אבינו כל התורה כולה עד שלא ניתנה, דהיאך שמר את השבת שלא נצטווה עליה הרי ב"ג מוזהר שלא לשבות, כדאיתא במסכת סנהדרין (דף נ"ח), אמר ריש לקיש עכו"ם ששבת (ממלאכתו יום שלם) חייב מיתה, שנאמר ויום ולילה לא ישבתו (ודריש לא ישבתו ממלאכה דאבני אדם נמי קאי, ולא תימא לא ישבתו אתנן ששת עתים דקרא קאי כלומר לא יבטלו ולא יפסקו מלהיות), ואמר מר אזהרתן זו היא מיתתן עיי"ש עכ"ק, וע"כ דיצאו מכלל בני נח, ועיין בספר פרשת דרכים (דרוש א).

ובספר עונג חיים לשבת (דף כ"ה: מדרש"ס) כתב לתרץ, עפ"מ ש"כ במנחת חינוך (סוף מצוה כ"ד) דלדעת הסוברים דבתחומין איכא עשה דתשבות, א"כ לגבי איסור שביתת בן נח גם אם שבת מכל המלאכות אלא שהלך יותר מג' פרסאות סגי בזה, דבכך לא עבר על איסור דיום ולילה לא ישבתו, כיון דתשבות קאי גם אתחומין עיי"ש, וא"כ י"ל דהאבות היו מניחין עירוב תחומין והיו הולכין יותר מג' פרסאות, וממנ"פ עשו כדין, דאי דינם כישראל שפיר היו רשאים ללכת חוץ מג' פרסאות דמועיל העירוב, ואי דינם

שמאלית, לא שייך הך דרשה בשביל שתתעשר דהיינו בשין מינית, משא"כ אי ס"ל יש אם למסורת אז שפיר יש לדרוש כנ"ל כיון דבגוף התורה לא הוזכר נקודות, וזהו שאמרו מסורת סייג לתורה דיש אם למסורת, וממילא מעשרות סייג לעושר עיי"ש.

ובזה יבואר דברי המדרש, ואברהם זקן וה' ברך את אברהם בכל שהיה לו בת, וקשה אמאי לא השיאה ליצחק, וע"כ דהיה לו דין ישראל, וישראל אסור באחותו, וההכרח דהיה להם דין ישראל, דאל"כ תקשי האיך שמר את השבת הלא עכו"ם ששבת חייב מיתה, ולכאורה אין ראייה משם ד"ל דהיה להם דין ב"נ ועכ"ז שמר את השבת ע"י העצה דתחומין, וע"כ דס"ל תחומין דרבנן, ומינה דס"ל יש אם למסורת, ולפי"ז ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא, ונוח לו לאדם שלא נברא, ולכן אמר המדרש הה"ד אנכי ה' אלקיך אשר הוצאתיך ולא כתיב אשר בראתיך ודר"ק.

*

ובישראל סבא (גליון 3) כתב השפע חיים זצ"ל להעיר, דאיתא במסכת תענית (דף י"ג) אל תרגזו בדרך, אמר ר' אלעזר אמר להם יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגזו (ופרשי" תתנו) עליכם הדרך, ולפי"ז דבדרך אסורין ללמוד, א"כ צ"ב דאמאי דייקא בלכתו לדרך יאמר לו דבר הלכה, הא בלכתו בדרך לא יעסוק בתורה, ועד שיבוא לביתו ישכחו, אך התוס' (שם) ד"ה אל תרגזו כתבו וז"ל, ויש מדרש (בראשית רבה פרשה צ"ד-ב) אל תפסיקו מדבר הלכה עכ"ל, ולפי"ז לדברי המדרש דבדרך מותרין ללמוד א"ש הך דלא יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכריהו.

וכתב שם דהמחלוקת תלוי אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא או שכר מצוה בהאי עלמא ליכא, כיון דבדרך שכחא היזיקא כדאשכחן בבנימין וקראהו אסון בדרך וכן כמה פעמים מצינו זאת בדברי חז"ל, והאי שלומד בדרך ומעיין בדבר הלכה ואינו מעיין בהלוכו בדרך מביא עצמו לידי סכנה, ומ"ד אל תתעסקו בדבר הלכה אית ליה דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא וזכות הלימוד בדרך אינו מגיין על הלומד, וכשהוא לומד בדרך מביא את עצמו לידי סכנה, ומ"ד אל תפסיקו מדבר הלכה אית ליה דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, וממילא מגיין עליו זכות לימודו שלא יוזק בדרך, עיי"ש מש"כ בזה.

ומעתה יבואר המדרש, דכיון דמקרא וה' ברך את אברהם בכל מוכח דשכר מצוה בהאי עלמא איכא וכן"ל, ולפי"ז מותר ללמוד בדרך, כיון דהתורה שלומד בה מגינא ומצלא עליו דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, ומכאן אמרו חכמים אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכריהו ע"י שמשנן את ההלכה בדרך ודר"ק.

הטובה, ויקרא אלקים לאור יום ולחושך קרא אלקים לילה אין כתיב כאן, אלא ולחושך קרא לילה עיי"ש, ולכן כיון דנמנו וגמרו דנוח לו לאדם שלא נברא משנברא כדאיתא במסכת עירובין (דף י"ג), תנו רבנן, שתי שנים ומחצה נחלקו ב"ש וב"ה, הללו אומרים נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא, והללו אומרים נוח לו לאדם שנברא יותר משלא נברא, נמנו וגמרו נוח לו לאדם שלא נברא יותר משנברא וכו' עיי"ש, ולכן לא ייחס הקב"ה את בריאת האדם לעצמו לומר אשר בראתיך עכ"ד, עיין בכלי יקר, ומדרש יהונתן.

ובספר בא ישועה ונחמה פ' נח (דף ט"ו) ופ' לך (דף ט"ז) כתב, דלכאורה דכיון דנוח לו לאדם שלא נברא א"כ באמת למה נברא, ותי' בשם המגיד שהקשה קו' יתירא מאחר דבעוה"ב אין שום אכילה ושתייה כי אם שיהנה מזיו השכינה, א"כ אחר שהנשמה היה מתחילה במקום גבוה למה נברא בעוה"ז, דאף שיקיים כל התורה לא יזכה כ"א לאותו המקום שהיה מתחילה, וא"כ מה עדיפא ליה בהבראו אדרבה יש לחוש אם יחטא דאפילו להאי מקום לא יגיע, ומתוך, דהנפש בעולם העליון הנהנה מזיו השכינה, אבל זהו נהמא דכסופא בחנם, וכיון שיורדת לעולם ומסגל מצות ומע"ט קונה לו שכרו בדין, ושוב ל"ה נהמא דכסופא דבדין הוא שיטול שכרו אחר שהשלים עבודתו בעוה"ז.

וכתב דכ"ז ניחא אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא ליכא, וא"כ כיון דאינו מקבל שום שכר מצוה בעוה"ז, אז שפיר י"ל דע"י ביאתו לעוה"ז יאכל נהמא בלי כסופא, כי בדין הוא שיטול שכרו לעוה"ב כיון שלא היה ניתן לו שכר בעוה"ז, אבל אי ס"ל דשכר מצוה בהאי עלמא איכא הדקל"ד, דמה ירויח ומה נפקותא בבריאת האדם, ואי משום שיאכל נהמא בלא כסופא ובדין יטול שכרו לעוה"ב, הא כבר קיבל שכר בעוה"ז, ומאן יימר שיש בדין ג"כ ליתן לו עוד שכר בעוה"ב, אם לא מרוב חסדו וטובו יתברך, וא"כ שוב הוה נהמא דכסופא, וא"כ למה נברא האדם, ונוח לו שלא נברא עכ"ד, היוצא לנו מזה דאי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא איכא אז י"ל דנוח לו לאדם שלא נברא, משא"כ אי ס"ל שכר מצוה בהאי עלמא ליכא אז י"ל דנוח לאדם שנברא.

ולכאורה יש להביא ראייה דשכר מצוה בהאי עלמא איכא, מהא דדרשו חז"ל במסכת שבת (דף קי"ט) עה"פ עשר תעשר, עשר בשביל שתתעשר עיי"ש, חזינן דבשביל מצות מעשר איכא שכר דעשירות בהאי עלמא.

אמנם י"ל דזה תליא אי ס"ל יש אם למקרא או יש אם למסורת, דאיתא במסכת אבות (פ"ג משנה י"ג), מסורת סייג לתורה מעשרות סייג לעושר עיי"ש, וכתב בספר לחמי תודה לפרש, עפי"ד חז"ל הנ"ל דדרשינן עשר בשביל שתתעשר, דזה יתכן רק אי ס"ל יש אם למסורת, דאי ס"ל יש אם למקרא וקרינן תעשר בשין

ובמסכת נדרים (דף ל"ב:) איתא, א"ר זכריה משום ר' ישמעאל, ביקש הקב"ה להוציא הכהונה משם שנאמר והוא כהן לאל עליון, כיון שהקדים ברכת אברהם לברכת המקום, הוציאה מאברהם, שנאמר ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ וברוך אל עליון, א"ל אברהם וכי מקדימין ברכת עבד לברכת קונו, מיד נתנה לאברהם, שנאמר נאם ה' לאדוני שב לימיני עד אשית איביך הדום לרגליך, ובתריה כתיב נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלכי צדק על דיבורו של מלכי צדק עיי"ש.

וכתב בספר אור תורה פרשת לך (אות נ"ד), דלכאורה איכא אמתלא מעלייתא למלכי צדק על שהקדים לברך את אברהם טרם בירך את ה', דאיתא במדרש רבה פרשת לך (פרשה ל"ט-י"ב) עה"פ ואברכת מברכיך ומקללך אאור, א"ר ירמיה, החמירה תקב"ה בכבודו של צדיק יותר מבכבודו, בכבודו כתיב בשמואל (א- פרשה ב-ל) כי מכבדי אכבד וכוזי יקלו (פי" ע"י אחרים), ובכבודו של צדיק כתיב ואברכה מברכיך ומקללך אאור, אנא עיי"ש, ועל כן כמו דהחמיר הקב"ה בכבודם של צדיקים יותר מבכבודו, ולכן סבר שם דגם עליו להקדים ברכת אברהם לברכת המקום עיי"ש.

וכתב בספר דרך אלשיך (פרשת בשלח) דאי נימא דהחמיר הקב"ה בכבוד צדיקים יותר מבכבודו, אז כש"כ דאין מזל לישראל, דאיתא במסכת כתובות (דף ה.) גדולים מעשה צדיקים יותר ממעשי שמים וארץ, שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, והמעשה צדיקים כתיב מקדש ה' כוננו ידיך (ב' ידים) עיי"ש, א"כ כש"כ דצדיקים עדיפי מתולדות שמים דהיינו מזלות, דילפינן מאת השמים לרבות כוכבים ומזלות עיי"ש.

ואיתא בבבא בתרא (דף קמ"א.) וה' ברך את אברהם בכל, ר"מ אומר שלא היה לו בת ר' יהודה אומר שהיתה לו בת ובכל שמה, והקשו התוס' (ד"ה בת) וא"ת ולמה לא השיאה ליצחק למ"ד בסנהדרין (דף נ"ח:) דב"נ מותר באחותו, ותירצו דמהגר היתה לו ולא משרה ולכן לא רצה להשיאה ליצחק עכ"ד, והיינו לפי שלא שחרר את הגר והיתה מולד שפחה שוולדה כמותה.

ובזה יבואר דברי המדרש, ואברהם זקן וה' ברך את אברהם בכל שהיה לו בת, וקשה אמאי לא השיאה ליצחק, וע"כ דמהגר היתה שלא שחררה אברהם, ומינה דאברהם היה כהן, ומינה דלא אמרינן החמיר הקב"ה בכבודו של צדיקים יותר מבכבודו, ולא היה ראוי למלכי צדק להקדים ברכת אברהם לברכת המקום, ולכן ניטלה הכהונה ממנו וניתנה לאברהם, ולפי"ז י"ל יש מזל לישראל, וע"כ הטעם דבנ"י אינן בטילין ברוב עכו"ם, כיון דע"י לימוד התורה פניהם מאירות והו"ל דבר הניכר, וקיי"ל דדבר הניכר מדאורייתא לא בטל, ולפי"ז גם בעת שהולכין בדרך צריכין ללמוד בתורה, כדי שלא יתבטלו ח"ו ברוב בעת דינידי ממקומם, ולכן מסיק המדרש, מכאן אמרו חכמים אל יפטור אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה שמתוך כך זוכריהו ודו"ק.

ב) עוי"ל, עפימ"ש"כ בספה"ק עבודת ישראל (פרשת וירא) עה"פ ותאמר שרה לאברהם גרש את האמה הזאת ואת בנה כי לא ירש עם בני עם יצחק, וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו, ויאמר אלקים לאברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך וגו' כי ביצחק יקרא לך זרע, דלכאורה צ"ב שינוי הלשון דשרה קראה את ישמעאל בן האמה כדכתיב גרש את האמה הזאת ואת בנה, משא"כ אברהם קראו בנו כדכתיב וירע הדבר מאוד בעיני אברהם על אודות בנו, וגם יש לדקדק במאמר ה' אל אברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, דקשה דהרי לא מצינו שהרע בעיני אברהם על דבר האמה, ורק על אודות בנו הרע לו.

וי"ל ע"ד משאחז"ל במסכת קידושין (דף ס"ח:) בנך הבא מישראלית קרוי בנך ואין בנך הבא משפחה ועכו"ם קרוי בנך אלא בנה, ולכן אמרה שרה גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי לא בנך הוא דולד שפחה כמותה, אכן בעיני אברהם היה נדמה כי הוא בנו דסבר דשרה שיחררה אותה וטבלה לשם יהדות קודם שהביאתה אליו, ולכן לדעתו היה ישמעאל מתייחס אחריו ונקרא בנו, וז"ש וירע בעיני אברהם על אודות בנו, אמנם הקב"ה שידע האמת שלא נשתחררה הגר עדיין, אמר אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, פי' שלא יחרה אפך דבאמת היא עדיין אמה כיון שלא שיחררה שרה עיי"ש.

ובספרי דרוש האריכו דבהכרח צ"ל דהגר נשתחררה, דהא קיי"ל ביור"ד (סי' רס"ז ס"ט) דאם בא על שפחתו הוי הולד בן חורין לכל דבר, דחזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, ומסתמא שחררה כדי שלא לעבור איסור עיי"ש, ולפי"ז בודאי חשש אברהם מלבוא עליה בעודה שפחה, וע"כ ששחררה ויצאה לחירות.

אך בספר אור תורה פרשת לך (אות נ"ד) כתב, לפי"מ דאיתא במסכת נדרים (דף ל"ב:) דאברהם אבינו היה כהן עיי"ש, וקיי"ל דכהן אסור בגירות ומשחררת משום לאו דזונה, ממילא לא שייך עוד דבוודאי שחררה הואיל ואין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, כיון דאף אם שחרר אותה עדיין היתה אסורה לו בלאו דזונה, וכמש"כ המל"מ בהל' גירות (פ"י ה"ח) דאם היא נדה לא שייך הך חזקה דאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, כיון דעכ"פ עובר על איסור נדה עיי"ש, וכש"כ לאביי דס"ל במסכת תמורה (דף כ"ט:) דבכותית ושפחה לכהן ליכא לאו דזונה משום דאין זרעו מיוחס אחריו, א"כ אדרבה אם לא ישחררנה ינצל מלאו דזונה, משא"כ אם תצא לחירות וזרעו הולך בתרה דאיכא לאו דזונה, ממילא ודאי שלא שחררה עיי"ש.

מבואר מזה, דזה אי הגר נשתחררה ויצאה לחירות כשלקחה אברהם תליא אי אברהם היה כהן, דאי היה כהן אין הכרח ששחרר אותה מטעם אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, דהא לא ינצל מאיסור על ידי יציאתה לחירות, משא"כ אי נימא דאברהם לא היה כהן ומותר במשחררת, מעתה הדרן לדינא דהבא על שפחתו יצאה לחירות, וע"כ שהגר נשתחררה.

אך כתב להעיר דאיתא (שם) לגבי דין השליח לענין שאילה
בבעלים דתליא בפלוגתא ר' יאשיה ור' יונתן אי מהני שליחות
להפר נדרי אשתו, וכתב הר"ף מדמסיק רבא דיד עבד כיד רבו
דמיא מכלל דשליח אחר לא הוי כבעלים וכו' יאשיה דאמר לא
אמרינן שלוחו של אדם כמותו, ש"מ דהלכה כמותו, וכתב ע"ז
הראב"ד וז"ל, ואני אומר אין זו ראייה כלום, דרבא אפילו לר'
יונתן פשט ליה, דאע"ג דאיכא למימר הואיל וליתיה בכל המצות
כישראל לא ליהוי כמותו ולענין נדרים לא ליהוי כמותו, אפי"ה
לענין ממונא יד עבד כיד רבו דמי, אבל שליח ישראל אימר לך
בין לענין שאלה ובין לענין נדרים שלוחו של אדם כמותו הואיל
ואיתיה כדיני ממונות ובתורת נדרים ובכל מילי עכ"ל.

ולפי"ז הדרא קושית הפנים יפות לדוכתה, היאך שלח אברהם
אבינו את אליעזר עבדו להשיא את רבקה ליצחק ולקדשה
בשבילו, הא אין שליחות לעבד בגיטין וקידושין, דאי"ל משום
דיד עבד כיד רבו, דהלא מדברי הראב"ד הנ"ל אמרינן כן רק
לענין ממונא ולא בשאר דברים, ולפי"ז א"א לתרץ כנ"ל עיי"ש,
וכן הקשה בשו"ת תורת חסד (חאר"ח סי' מ"ה) עיי"ש, והאריך בזה אי
אמרינן יד עבד כיד רבו גם לענין קיום מצוה עיי"ש.

והנבס"ד לתרץ, דאיתא במסכת קידושין (דף ס"א), ר' מאיר אומר,
כל תנאי שאינו כתנאי בני גר ובני ראובן אינו תנאי, שנאמר
ויאמר אליהם אם יעברו בני גר ובני ראובן וכתוב ואם לא יעברו
חלוצים עיי"ש, וכתב שם הפני יהושע, דלכאורה משמע
בפשטות דהא דמייתי הכא בקידושין פלוגתא ר"מ ור' חנינא בן
גמליאל היינו משום דלענין קידושין נמי שייך הך פלוגתא,
ואע"ג דבסוף שבועת העדות (שבועות דף ל"ז) מסקינן דדוקא בבמונא
בעי ר"מ תנאי כפול ולא באיסורא, מ"מ הא מקשינן התם
מסוטה דאיסורא, ומשנינן דסוטה איסורא דאית ביה ממונא הוא
ופרש"י משום דמפסדת כתובתה, וא"כ ממילא בקידושין וגיטין
נמי איסורא דאית ביה ממונא הוא, וכן כתב בחידושי הריטב"א
ז"ל בשמעתין עיי"ש שהאריך עוד בזה.

מבואר מזה דעניני גיטין וקידושין חשיבי איסורא דאית ביה
ממונא מצד הכתובה, ולפי"ז שפיר י"ל כתיירו צו של הפנים יפות
דאע"ג דאליעזר היה עבד היה מצי אברהם לעשות אותו שליח
לקדש את רבקה משום דיד עבד כיד רבו, כיון דקידושין חשיבי
כאיסורא דאית ביה ממונא ובכה"ג אמרינן יד עבד כיד רבו.

והנה הרמב"ם בה' אישות (פ"ו ה"ד) כתב, דכל האומר מעכשיו
אינו צריך לכפול תנאו ולא להקדים תנאי למעשה אלא אעפ"י
שהקדים המעשה תנאו קיים עיי"ש, והקשו המפ' על שיטת
הרמב"ם הנ"ל דבאומר מעכשיו אינו צריך דיני תנאי, מהא
דפריך הגמרא במסכת קידושין (דף ס"ב), בשלמא לר' חנינא בן
גמליאל (רס"ל דלא בעינן שיחא התנאי כפול, וגם לא בעינן שיחא התנאי קודם למעשה עיי"ש
בתוס'), היינו דכתיב אם לא שכב איש אותך ואם לא שטית טומאה
תחת אישך הנקי, דלא כפל ואם שכב לא הנקי אלא מכלל ברכה

ואברהם זקן בא בימים וה' ברך את אברהם בכל: ויאמר אברהם
אל עבדו וגו' אשר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וגו'
ולקחת אשה לבני ליצחק.

והנבס"ד לבאר ההמשך, דאיתא בכתובות (דף ט"ז), מנין לברכת
חתנים בעשרה שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר
שבו פה עי"ש, ובתוס' (ד"ה שנאמר) כתבו, דבמסכת כלה מיייתי לה
מקרא דויברכו את רבקה, והתם ברכת אירוסין והכא ברכת
נישואין, ויש ללמוד משם, שיש לברך ברכת אירוסין לאשה
המתקדשת על ידי שליח, שהרי אליעזר שליח היה עיי"ש,
מבואר מזה דאליעזר היה שליח לקדש את רבקה, וכן איתא
במדרש לקח טוב עה"פ ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים
ויתן לרבקה, אלו נתן לשם הקידושין כי הראשונים היו לשם
מתנה עיי"ש, וכ"כ החזקוני דתחילה נתן סבלונות ואחר כך
קדשה עיי"ש.

והקשה בספר פנים יפות (עה"פ ויאמר אברהם אל עבדו) דהיאך עשה
אברהם את אליעזר שליח לקדש את רבקה, הרי אברהם עצמו
היה שליח מיצחק, ובמרדכי במסכת קידושין (אות תק"ה) הביא
שיטת הקדוש מדרוש דאין שליח עושה שליח בקידושין, וכ"כ
הבית יוסף בשו"ע אבהע"ז (סי' ל"ה), וי"ל דהנה בלא"ה קשה
היאך עשה לאליעזר שליח הרי עבד היה ולא בר שליחות הוא,
אלא ד"ל דהא דאמרינן דעבד לא הוה בר שליחות היינו דוקא
לאיש אחר שאין העבד ראוי להיות שליח, אבל כלפי אדונו
שאני דשפיר יכול להיות העבד שליח לאדונו, ולא מתורת
שליחות הוא אלא משום דיד עבד כיד רבו, ולכן שפיר היה יכול
אליעזר להיות שליחו של אברהם לקדש את רבקה דלא היה
בגדר שליח שני אלא הו"ל כגופו וכאברהם עצמו דכידא
אריכתא דמי.

ובזה מובן מה שהקדים אליעזר לומר עבד אברהם אנכי, דרצ"ל
שלא יקשה בעיניהם כיצד ראוי הוא להיות שלוחו של אברהם
לקדש את יצחק הרי אין שליח עושה שליח, ולכן פתח ואמר
עבד אברהם אנכי והו"ל כגופו של אברהם ולא הוי בכלל שליח
שני עכ"ד, וכ"כ בספר המקנה בקונטרס אחרון חידושים להל'
קידושין (סי' ל"ה ס"ו) עיי"ש.

ועיין בשו"ת תירוש ויצהר (ס"א ל"א), שהביא מספר פני אריה עה"ת
שכתב כהפנים יפות דלרבו מהני שליחות משום דיד עבד כיד
רבו ועדיף משליחות, ולזאת שטר מתנה נתן בידו שכל אשר לו
ליצחק בכדי שיהיה אליעזר עבדו של יצחק שיועיל השליחות
עיי"ש, והביא שם דכ"כ במהרי"ט אלגאזי בבכורות (פ"ד אות ב'),
וכ"כ השער המלך בהל' קרבן פסח (פ"ב ה"ד) על הא דאיתא
בפסחים (פ"ח), האומר לעבדו צא ושחוט לי את הפסח, דבעבדו
שפיר מועיל שליחות משום יד עיי"ש, וכ"כ בספר מחנה אפרים
הל' שלוחין (ס"ה), דאין דאין שליחות לעכו"ם אבל פועל עכו"ם
נעשה שליח משום דיד פועל כיד בעל הבית עיי"ש.

אתה שומע קללה, (דאי משום דסמך ליה ואת כי שטית וגו' ההוא לא מפרש ביה קללה אשבועה קמייתא אלא אשבועה דבתריה קאי דסמך ליה והשביע הכהן את האשה בשבעות האלה וקמייתא שבועה שאין בה אלה דהכי כתיב והשביע אותה הכהן וגו' ולא פירוש קללה אלא מכלל ברכה), אלא לר' מאיר ואם שכב חנקי מיבעי ליה, ומשני אמר ר' תנחום הנקי כתיב, (בלא יור' למידרשיה כמקראי לשבועה ראשונה אם לא שכב תהא נקיה ובמסורת נמי מידריש אשבועה קמייתא למישידיה אקרא דבתריה ולמימר חנקי ואת כי שטית כלומר אם שטית תתחנקי) עיי"ש, והלא גבי סוטה הוה כאומר מעכשיו שהרי המעשה חל תיכף, ועכ"ז בעינן דיני תנאי עכ"ק.

ותי' בספר מהר"ם ברבי (עמ"ס קידושין) די"ל דהרמב"ם דס"ל דמעכשיו לא בעינן דיני תנאי אזיל לטעמיה, ור"מ לטעמיה, דר"מ ס"ל כמו שמתרץ ר' תנחום הנקי חסר כתיב, ומוכח מזה מדהכהן כפל לתנאי שמע מינה דגם באומר מעכשיו בעינן דיני תנאי, דהא סוטה הוה כמו מעכשיו, אבל אי יהיה הוכחה דלא דרשינן הנקי חסר, אז אמרינן כסברא חיצונה דגם באומר מעכשיו לא בעינן דיני תנאי, והנה במסכת שבעות (דף ל"ד) אמרינן דכי לית ליה לר"מ מכלל לאו אתה שומע הן בממונא אבל באיסורא אית ליה, ופריך הגמרא הרי סוטה דאיסורא הוא ופרכינן מזה לר"מ ומשני ר' תנחום הנקי כתיב, טעמא דכתיב הנקי הא לאו הכי מכלל לאו אתה שומע הן לא אמרינן, ומשני שאני סוטה דאיסורא דאית ביה ממונא הוא, ופירש"י גביית כתובתה עיי"ש, (והא דלא פירש"י נמי שאר סכות, משום דבהנהו אין צריך לבוא לבי"ד דיכול לגרש ע"כ והכהן אינו צריך למיכפל, אך משום כתובה דרצה הבעל להפסידה), וזה תליא אי ס"ל כתובה דאורייתא או כתובה דרבנן, דלמ"ד כתובה דרבנן, הוה סוטה איסורא דלית ביה ממונא, וא"כ בע"כ דלא דרשינן הנקי חסר, דהא הכהן אי"צ למיכפל דהוה איסורא, ובאיסורא אמרינן מכלל לאו אתה שומע הן, אבל למ"ד כתובה דאורייתא והוה איסורא דאית ביה ממונא שפיר דרשינן הנקי חסר.

ולפי"ז מוכן ההמשך, וה' ברך את אברהם בכל, שהיה לו בת, א"כ אי אפשר לתרץ כמש"כ הדורש לציון דהיה מותר בפילגש מפני שלא היה לו בת, דז"א דהרי היה לו בת, ועכ"ל דפילגש בקידושין בלא כתובה, דכתובה דאורייתא, וע"י קידושין ליכא לאו דלא תהיה קדשה, ומעתה הוה איסורא דאית ביה ממונא, ושפיר יש לומר יד עבד כיד רבו, ולכן ויאמר אברהם אל עבדו וגו' ולקחת אשה לבני ודו"ק.

והשתא א"ש דר"מ לטעמיה דס"ל במסכת כתובות (דף ע"ג), דכל הפוחת לבתולה ממאתים הוה מתנה על מה שכתוב בתורה ותנאו בטל משום דכתובה דאורייתא, וסוטה הוה איסורא דאית ביה ממונא משו"ה דריש הנקי חסר, ולכן ס"ל דגם באומר מעכשיו בעינן דיני תנאי, משא"כ הרמב"ם לשיטתיה דס"ל בה' אישות (פ"ה ה"א) דכתובה דרבנן, וסוטה לא הוה איסורא דאית ביה ממונא ולא דרשינן הנקי חסר כתיב, ואמרינן כסברא החיצונה דבאומר מעכשיו לא בעינן דיני תנאי עכ"ד.

ויקראו לרבקה ויאמרו אליה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך: ואיתא בתנא דבי אליהו רבא (פרק כ"ז אות י"ז), ובמדרש ילקוט תהלים (רמז תשצ"ה), לא גלגל הקב"ה והוציא את ישראל ממצרים אלא בשביל שרה רבקה רחל ולאה וכו', ובשכר שאמרו לה לרבקה, התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך וכו' עיי"ש, וצ"ב השייכות של יציאת מצרים במה ששאלו את רבקה התלכי עם האיש הזה ותאמר אלך.

והנבס"ד, דאיתא במסכת כתובות (דף ע"ג), מנין לברכת חתנים בעשרה, שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה עיי"ש, ובתוס' (ד"ה שנאמר) כתבו, דבמסכת כלה מייתי לה מקרא דויברכו את רבקה, והתם ברכת אירוסין והכא ברכת נישואין, ויש ללמוד משם, שיש לברך ברכת אירוסין לאשה המתקדשת על ידי שליח, שהרי אליעזר שליח היה עיי"ש, מבואר מזה דאליעזר היה שליח לקדש את רבקה, וכן איתא במדרש לקח טוב עה"פ ויוצא העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים ויתן לרבקה, אלו נתן לשם הקידושין כי הראשונים היו לשם מתנה עיי"ש, וכ"כ החזקוני דתחילה נתן סבלונות ואחר כך קדשה עיי"ש.

והפלאה בקונטרס אחרון לספר המקנה (ס"י ל"ה ס"ה ס"ו) הקשה, הלא המחבר באבע"ז (ס"י ל"ה ס"ו) פסק דהכל כשרין לשליחות קידושין חוץ מחרש שוטה וקטן והעבד, לפי שאינו בתורת קידושין, ולפי"ז איך היה אליעזר עבד אברהם שליח לקדש את רבקה, ומתרץ דשיחררו על תנאי דאם יזמין לו הקב"ה אשה לקדש יהא משוחרר עכ"ד.

והואיל משה פרשת חיי שרה תשפ"ב דף טו

משא"כ אי ס"ל לעולם בהם תעבודו רשות, אז ס"ל דמורא ת"ח
הוי מ"ע מה"ת, ואפיק הא ועייל הא, ועיין בספר בית ישראל על
המצוות (מצוה כ"א אות א) ד"ה ובאופן אחר.

ומעתה א"ש, די"ל דאברהם שחרר את אליעזר, דס"ל לעולם
בהם תעבודו הוא רשות, ואי דתקשי א"כ חסר חד מתרי"ג
מצוות, ע"ז י"ל דס"ל דמורא ת"ח הוי מ"ע מה"ת דדרשינן את,
ואפיק הא ועייל הא.

ונודע תמיהת המפרשים על מה שיצאו ישראל ממצרים אחר
רד"ו שנים, הלא הגזירה היתה על ארבע מאות שנים, אך איתא
במד"ר פרשת בא (פרשה ט"ו-א), אמרו ישראל לפני הקב"ה רבון
העולמים, ארבע מאות שנה אמרת לנו להשתעבד ועדיין לא
שלמו, אמר להם כבר שלמו שנאמר (שה"ש ב"א) הנה הסתיו עבר,
ופי' ביפה תואר (שם) דקושי השעבוד הדומה לסתיו השלים
הגלות עיי"ש.

אך איתא במסכת שבת (דף י"ג), אמר ר' חמא בן גוריא אמר רב,
לעולם אל ישנה אדם בנו בין הבנים, שהרי בשביל משקל שני
סלעים מילת שנתן יעקב ליוסף יותר משאר בניו, נתקנאו בו
אחיו, ונתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים עיי"ש, וכתבו
התוס' (ד"ה ה"א), ואע"ג דבלא"ה נגזר דכתיב ועבדום וענו אותם,
שמא לא היה נגזר עליהם עינוי כ"כ אלא ע"י זה עכ"ד,
הרי דקושי השעבוד הוא בשביל חטא דמכירת יוסף, ולפי"ז
ליכא למימר דקושי השעבוד השלים הזמן, אך אם נאמר
דהשבטים צדקו במה שמכרו את יוסף, א"כ שוב נמצא דקושי
השעבוד היה שלא כד"ן, ושפיר י"ל דהשלים הזמן.

ובספר מאיר עיני חכמים (מהרו"ק דרוש ב' אות כ"ט) כתב, דפלוגת
יוסף עם אחיו היתה, דהאחים שנאו את יוסף בשביל שרצה
למשול עליהם והוא היה הצעיר שבהם, והם דרשו "את" לרבות
את אחיך הגדול, שמחוייב היה לכבדם ולא למשול עליהם,
ויוסף סבר דלא דרשינן "את" וסבר דאינו מחוייב לכבדם, ולכן
סבר שמותר לו למשול על אחיו עיי"ש.

ומעתה יבואר דברי המדרש, דבשכר זה שאמרה רבקה
אלך, משום דנקטה בדעתה שנתקדשה כבר על ידי אליעזר,
דאליעזר ראוי היה ליעשות שלית משום דאברהם שחררו,
וע"כ דס"ל לעולם בהם תעבודו רשות, ואינו חסר מתרי"ג
מצוות, משום דדרשינן את ומורא ת"ח הוא מה"ת, וכיון
דררשינן את א"כ הצדק הוא עם השבטים, ומעתה נשלם הזמן
ע"י קושי השעבוד, ובשביל כך זכו ישראל לצאת ממצרים
טרם מלאות ד' מאות שנה ודו"ק.

להערות: hoilmoshe@gmail.com

אך הקשו ע"ז, דהלא איתא במסכת ברכות (דף מ"ז), המשחרר
עבדו עובר בעשה שנאמר לעולם בהם תעבודו עכ"ק, אך יש
לומר, דאיתא במסכת סוטה (דף ג'), לעולם בהם תעבודו
רשות דברי ר' ישמעאל, ר' עקיבא אומר חובה עיי"ש,
ולפי"ז י"ל דלר' ישמעאל דס"ל רשות, שפיר י"ל שאברהם
שיחרר את אליעזר כיון דאין מצוה לעבוד בהם ושרי לשחררן,
אבל לר"ע דס"ל דמצוה לעבוד בהם לעולם, לא יתכן שאברהם
לא קיים מצוה זו.

והתוס' במסכת סוטה (שם) ד"ה ר' ישמעאל הקשו, דאיתא
במסכת מכות (דף כ"ג): דרש ר' שמלאי, שש מאות ושלוש עשרה
מצות נאמרו לו למשה, שלש מאות וששים וחמשה לאוין כמנין
ימות החמה (שבכל יום מזהירים עליו שלא לעבור), ומאתים וארבעים ושמונה
עשה כנגד איבריו של אדם (דכל אבר ואבר אומר לו עשה מצוה), אמר רב
המנונא מאי קרא, תורה צוה לנו משה מורשה, תורה בגימטריא
שית מאה וחד סרי (והיינו דכתיב תורה צוה לנו משה), אנכי ולא יהיה לך מפי
הגבורה שמענום (הרי שית מאה ותלסרי) עיי"ש, ומעתה לר' ישמעאל
בצרי ליה חדא, או דלר"ע טפי ליה חדא עכ"ק.

אך י"ל, דאיתא במסכת פסחים (דף כ"ב), שמעון העמסוני ואמרי
לה נחמיה העמסוני, היה דורש כל אתין שבתורה, כיון שהגיע
לאת ה"א תירא פירש וכו' עד שבא ר"ע ודרש את ה"א תירא
לרבות תלמידי חכמים עיי"ש.

והנה שיטת הבה"ג הוא דמורא ת"ח הוא מ"ע דאורייתא
ומנה במנין העשין לירא מפני החכמים, אמנם הרמב"ם
בספר המצוות (ריש שורש השני) כתב וז"ל, לפיכך הראוי בזה שכל
מה שלא תמצאהו כתוב בתורה ותמצאהו בתלמוד שלמדוהו
באחת משלש עשרה מדות אם בארו הם בעצמם ואמרו שזה גוף
תורה או שזה דאורייתא הנה ראוי למנותו שהמקבילים אמרו
שהוא דאורייתא, ואם לא יבארו זה ולא דברו בו הנה הוא דרבנן
שאיין שם כתוב יורה עליו, וזה ג"כ שרש כבר נשתבש בו
זולתינו ולכן מנה יראת חכמים בכלל מ"ע, ואשר הביאו לזה,
לפי מה שיראה לי מאמר ר"ע וכו', ואם היה הענין כמו שחשבו
למה לא מנו כבוד בעל האם ואשת האב מצוה בפנ"ע מחוברת
אל כבוד אב ואם, וכן כבוד אחיו הגדול כי אלו האישים למדנו
שאנו חייבים לכבדם ברבוי וכו' עיי"ש.

והרמב"ן נקט כבה"ג, ומתרץ את קושי הרמב"ם דשאני כבוד
בעל האם וכו' דהוי סניף למצות כיבוד אב ואם, ולכן חייב רק
בחיי אמו בכבוד בעלה ומשו"ה לא הוי מ"ע בפנ"ע, משא"כ
יראת החכמים הוא מצוה בפנ"ע עיי"ש.

ולפי"ז י"ל דאי ס"ל דלעולם בהם תעבודו חובה והוא ממנין
התרי"ג מצוות, אז ס"ל דמורא ת"ח לא הוי מצות עשה מה"ת,